

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FILOZOFICKÁ FAKULTA

Ústav českého jazyka a teorie komunikace

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Mediální dialogické sítě před rokem 1989

The Media Dialogical Networks before the Year 1989

Karla Provázková (ČJL - SOC)

Vedoucí diplomové práce: Doc. PhDr. Jiří Nekvapil, CSc.

Praha 2009

Poděkování

Děkuji Doc. PhDr. Jiřímu Nekvapilovi, CSc. za vedení diplomové práce, veškeré rady a připomínky a za trpělivé konzultace.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně a že jsem uvedla všechny použité prameny a literaturu.

V Praze dne 20.7.2009

.....

Abstrakt

Dialogické mediální sítě jsou jedním ze způsobů analýzy mediálních obsahů. Zaměřují se na intertextovost a dialogičnost. Předkládaná práce je prvním pohledem na mediální komunikaci v komunistickém Československu (1948 – 1989) prizmatem mediálních dialogických sítí. Pro analýzu byly vybrány články publikované především v Rudém právu v průběhu těchto čtyř let: 1952, 1967, 1972 a 1989. Předpokládala jsem, že rozdílná politická situace let 1952 a 1972 na jedné straně a 1967 a 1989 na straně druhé bude mít vliv na podobu dialogických mediálních sítí, které v těchto letech vznikly.

Analýza ukázala, že mediální dialogické sítě z cílového (komunistického) období mají základní vlastnosti shodné jako sítě z post-komunistické doby (zmnožení replik, časová a prostorová distribuce replik). Pro sítě ze všech čtyř sledovaných let byl typický jeden rys: sítě byly reprezentovány určitým počtem novinových článků, ale obvykle byly tvořeny výrazně vyšším počtem dialogických událostí. Dále jsem zjistila, že dialogické mediální sítě z různých roků mají určitá specifika. Sítě z roku 1952 jsou reprezentovány jen dvěma nebo třemi články. Dále se vyznačují jednou vlastností, kterou jsem v jiných rocích nezaznamenala: dialog ve významné části nalezených sítí je standardizovaný, probíhá podle ustálených opakujících se vzorců. Ani jedna z nalezených dialogických sítí z roku 1952 nemá polemický ráz. V roce 1972 se již neobjevoval standardizovaný průběh mediálního rozhovoru a v několika sítích se objevila názorová neshoda mezi dvěma aktéry dialogu. Diskuse byly obvykle omezeny tématy průmyslu a společenské či politické odpovědnosti občanů. Opačná je situace roku 1967. Sebraný materiál obsahuje i velice rozsáhlé dialogické sítě s různými tématy. V některých z nich probíhaly poměrně ostré polemiky (zejména v sítích s literární tematikou). Názorovou i tematickou různorodost jsem často zaznamenala také v případě sítí z roku 1989. Rovněž v tomto období se vyskytovaly rozvětvenější sítě.

Míru dialogičnosti (otevřenosti pro dialogy) jednotlivých zkoumaných roků jsem se pokusila zhodnotit také podle různých kvantitativních údajů. Tyto snahy však nevedly k jednoznačným závěrům. Prozatím se zdá účelnější charakterizovat jednotlivá období spíše kvalitativním popisem příslušných sítí než kvantitativním vyjádřením.

Klíčová slova

analýza mediálních obsahů

mediální dialogická síť

dialogická událost

replika

Rudé právo 1948 – 1989

dialogičnost

párové sekvence

Abstract

Focusing on intertextuality and dialogical properties, the media dialogical networks are one of the methods of media content analysis. This thesis is the first insight into the mass media communication in the communist Czechoslovakia (1948 – 1989) through the media dialogical networks. Newspaper articles (mostly published in *Rudé právo*) from four years: 1952, 1967, 1972 and 1989 have been chosen for the analysis. The author's supposition is that the different political situation in the years 1952 and 1972 on the one hand, and 1967 and 1989 on the other, influences the shape of the media dialogical networks formed in these years.

The analysis shows that the media dialogical networks from the communist period have the same basic properties as the media dialogical networks from the post-communist period (the turns are multiplied and distributed in time and space). There is one typical characteristic common to the networks from all four analysed years: the networks are represented by a certain amount of newspaper articles, but they are usually constructed by a markedly higher amount of dialogical events. Another relevant finding is that the media dialogical networks in the years analysed have their specific features. The networks from the year 1952 are represented by only two or three articles. Next, they have a particular characteristic absent from the other years: in the significant part of the networks identified, the dialogue is standardized and proceeds according to the fixed, repeated patterns. None of the networks from the year 1952 has a polemic nature. In the year 1972, the standardized process of a mass media dialogue is no longer found, and a difference in viewpoints between two agents of the dialogue appears in several networks. The discussions usually limit themselves to the topics of industry and a social or political responsibility of the citizens. The reverse is true for the year 1967. The material collected in this year contains very large media dialogical networks with various topics. In some of them, especially those discussing the subject of literature, fairly serious disputations proceeded. The media dialogical networks from the year 1989 also show the diversity in viewpoints and topics. Another characteristic feature of the 1989 period is the occurrence of larger networks.

The author tried to evaluate the dialogical properties (openness to dialogue) in the four years under analysis by some quantitative indications. Nevertheless, these efforts did not

lead to the definite conclusions. For now, it thus seems a more promising strategy to characterize particular periods by a qualitative description rather than a quantitative one.

Keywords

media content analysis

media dialogical network

dialogical event

turn

Rudé právo 1948 – 1989

dialogical properties

adjacency pairs

Obsah

1. Úvod.....	12
1.1 Analýza mediálních obsahů.....	12
1.2 Mediální dialogické sítě.....	15
2. Metodika.....	19
3. Data.....	20
4. Rok 1952.....	21
4.1 Popis dat (1952).....	21
4.2 Aktéři a schémata (1952).....	22
4.3 Dialogická síť “Brambory” (1952).....	23
5. Rok 1967.....	29
5.1 Popis dat (1967).....	29
5.2 Struktury vybraných sítí (1967).....	30
5.2.1 Síť „Mimoškolní výchova“ (1967).....	30
5.2.2 Síť „Hiršal, pornografie“ (1967).....	33
5.3 Síť „Rovnoprávnost“ - stylistický pohled (1967).....	41
5.4 Roky 1967 a 1952.....	44
5.4.1 Témata a způsoby vedení dialogu.....	44
5.4.2 Aktéři sítí v letech 1967 a 1952.....	46
6. Rok 1972.....	47
6.1 Data a témata (1972).....	47
6.2 Síť „Byty II“ (1972).....	47
6.3 Rok 1972 a předchozí sledované roky.....	54
6.3.1 Specifický typ zmnožení replik.....	54
6.3.2 Témata.....	55
6.3.3 Rudé právo 1967 a 1972.....	56
6.3.4 Jiný pohled na diskusní prostředí v masmédiích.....	57
7. Pojmový aparát.....	60
8. Rok 1989.....	64
8.1 Data a témata (1989).....	64
8.2 Rok 1989 a předchozí sledované roky.....	65

8.3 Sítě “Raci” a “Havrani”(1989).....	65
8.3.1 Styl v síti “Havrani” (1989).....	67
9. Párové sekvence.....	71
10. Závěry.....	77
Seznam citovaných novinových článků z let 1952 – 1989.....	80
Literatura.....	82

Seznam zkratk

RP = Rudé právo

MF = Mladá fronta

LN = Literární noviny

1. Úvod

1.1 Analýza mediálních obsahů

Média, zcela obecně, jsou „to, co existuje uprostřed a vzájemně spojuje dvě nebo více stran“. V širokém slova smyslu se jedná o peníze, elektřinu, dopravu apod. V užším slova smyslu média slouží primárně k masové komunikaci, tj. „komunikaci mezi jednotlivými formálními mediálními organizacemi na jedné straně a disperzním publikem na straně druhé“, jde např. o řeč, neverbální komunikaci, umění, školství. V nejužším slova smyslu jsou média prostředky masové (mediální) komunikace, tedy média tištěná, elektronická a nová¹ [Reifová 2004]. Analýza mediálních obsahů pracuje s médii v tomto nejužším slova smyslu. První podněty pro systematické studium mediálních obsahů vycházely ze zájmu poznat účinky (záměrné i nezáměrné) masmédií na publikum, ale později se okruh zkoumaných témat i teoretických aspektů mediální komunikace rozšířil (informační obsah zpravodajství, zobrazování zločinu a násilí, média jako nástroj propagandy aj.) [McQuail 2002]. Analýzou médií a mediálních obsahů se zabývají tzv. mediální studia, některé sociologické směry i lingvistická odvětví; mediální dialogické sítě jsou také jedním z možných nástrojů této analýzy. Uvádím zde několik různorodých příkladů analýzy mediálních obsahů.

Stylistika, konkrétně analýza publicistického stylu, studuje užívání jazyka a funkci textu v mediální komunikaci [Karlík – Nekula – Pleskalová 2002]. Texty publicistického stylu mají specifické vlastnosti, kterými se odlišují od jiných funkčních stylů, a to zejména volbou lexika a syntaktickým uspořádáním vět. Kromě těchto vlastností analýza publicistického stylu popisuje také, jak různé druhy masmédií, jejichž prostřednictvím jsou texty publicistického stylu zveřejňovány, ovlivňují podobu stylu a celé komunikační situace; např. zpráva v novinách může obsahovat podrobné číselné údaje a jiné faktory zpomalující proces čtení a i z tohoto hlediska náročnější text bude pro čtenáře přijatelný, protože na rozdíl od televize a rozhlasu se čtenář může k textu vracet a také si sám volí prostředí a čas, ve kterém bude text číst [Mistrík 1984]. V rámci publicistického stylu analýza rozlišuje více žánrů: zpravodajský (např. zpráva, referát, interview), analytický (např. komentář, recenze, polemika) a beletristický (např. fejeton, reportáž, črta) [Mistrík 1984], resp. zpravodajský a

¹ Nová média jsou „komunikační prostředky využívající k přenosu mediovaného sdělení nebo k uchování informací počítačové technologie“ [Reifová 2004].

analytický, které se liší zejména rozdílnou mírou přesvědčování a získávání adresátů [Karlík – Nekula – Pleskalová 2002], tedy jednou z typických funkcí publicistického stylu.

Analýzám vycházejícím ze sociologie nebo i z jiných společenských věd je společný zájem o působení médií na recipienty, ať už na individuální nebo na celospolečenské úrovni. Tento vliv a případně i jeho kvalita jsou často východisky anebo také závěry mnoha teorií médií (v některých z nich se termín médium používá ve výrazně širším smyslu, než jak je obvyklé v tzv. mediálních studiích v , kde se médii rozumí noviny, televize, rozhlas a internet), ale co se týče metod analýzy konkrétního mediálního materiálu, nejčastější je ve společenských vědách obsahová analýza, která se soustřeďuje na zjevný obsah mediální komunikace, nikoliv na hledání latentních významů a struktur [Reifová 2004], a tudíž ani na vliv, který má příslušný text na své adresáty. Jedná se o kvantitativní metodu, při níž výzkumník hledá ve zvoleném vzorku mediálního materiálu určité analytické kategorie, které byly předem zkonstruovány. Nejjednodušší formou je frekvenční analýza, jejímž cílem je získat informace o četnosti výskytu určitého tématu, z tohoto hlediska se pak mezi sebou mohou porovnávat různé časové úseky nebo různá masmédia. Předpokládá se, že četnost výskytu je úzce spjata s důležitostí tématu. Podobně se provádí také analýzy hodnocení určitého jevu nebo aktéra (nejjednodušší stupnice: pozitivní - neutrální - negativní) a na ně mohou navazovat argumentační analýzy, jejichž jednotkou už není celkové hodnocení, ale jednotlivý argument, u něž se zkoumá jeho struktura a váha [Reifová 2004]. V jistém směru metodologicky protikladným způsobem analýzy mediálních obsahů je hermeneutická textová analýza, která vychází z literárněvědní textové interpretace. Jejím cílem je odkrývat autorské intence, předpokládá důkladný rozbor menšího počtu jednotlivých mediálních obsahů z mnoha různých aspektů (zatímco při obsahové analýze se zkoumá větší vzorek, ale relativně jednoduchými metodami) a poukazuje se při ní na specifické argumentační struktury [Scherer 2004].

Jiným způsobem analýzy mediálních obsahů je preferované čtení, nástroj využívaný kulturními studii, resp. jejich jednou frakcí, textovou analýzou. Z pohledu kulturních studií je základní vlastností textu polysémie, tudíž jeho význam není pevný, neměnný, ale utváří se až ve spolupráci s recipientem při procesu čtení textu. Preferované čtení předpokládá, že autor do textu vkládá určitý význam s cílem, aby čtenář tento význam přijal, a v mediální komunikaci se obvykle usiluje o tuto jednoznačnost textu. Média jsou nahlížena jako zprostředkovatel takových interpretací veškerých událostí a jevů, které jsou

výhodné pro dominantní společenskou vrstvu. Média tímto jednáním podporují a upevňují současný sociální systém, jehož uspořádání odpovídá zájmům dominantních vrstev [Reifová 2004]. Cílem tohoto druhu analýzy tedy není zkoumat, co média říkají o aktuálním dění, které je předmětem jejich článků nebo pořadů, ale na základě těchto mediálních obsahů odhalit, jakým způsobem si dominantní společenská vrstva přeje tyto události interpretovat.

Podle teorie sociální odpovědnosti je jedním ze základních cílů jednání médií informační kvalita, která je důležitým závazkem, který mají média vůči demokratické společnosti. K základním informačním kvalitám patří relevance, objektivita a srozumitelnost zprostředkovaných informací. Mediální obsahy jsou tedy sledovány z těchto tří hledisek, přičemž každé z nich je podrobněji definováno [Reifová 2004].

Odvětví společenských věd, která se zabývají médii, neopomíjejí ve svých výzkumech ani publikum jako nezbytný protějšek mediální produkce. Základní pohled rozlišuje dvě skupiny: aktivní a pasivní publikum. Aktivní publikum je schopno si vybírat mezi jednotlivými médii, mezi jejich obsahy, a je schopno vlastního na médiích nezávislého interpretačního výkonu. Pesimističtější teorie chápou publikum jen jako pasivního příjemce mediálních obsahů a jako objekt jejich manipulativního působení, jedná se o skupinu teorií kritických vůči účinkům masové kultury [Reifová 2004].

Na rozdíl od zde popsaných, ale i dalších jiných způsobů analýzy mediálních obsahů akcentuje koncept mediálních dialogických sítí komunikační hledisko a ukazuje intertextuální povahu komunikace [Nekvapil – Leudar 2003]. Zatímco cílem obsahové analýzy je podat zprávu o určitém druhu informací, které se v médiích objevují (jak často, v jakých médiích konkrétně, na jakých místech, resp. v jakých časech, v rámci jednoho média se vyskytují apod.), pro mediální dialogické sítě není obsah zkoumaného materiálu nejdůležitějším aspektem komunikace. Zabývá se mechanismy, jakými je komunikace prostřednictvím médií, bez kontaktu všech aktérů tváří v tvář, realizovatelná a realizovaná, ať už je její téma jakékoliv, a rovněž tím, jaké jsou její specifické vlastnosti (zmnožení replik a jejich rozdílná časová a prostorová distribuce, intertextuální propojení jednotlivých replik – o tom více v následující kapitole). Z toho vyplývá i rozdíl oproti přístupu teorie sociální odpovědnosti k mediálnímu obsahu – relevance, objektivita a srozumitelnost mediálního obsahu jsou pro analýzu prováděnou pomocí mediálních dialogických sítí podstatné až tehdy, když se stanou předmětem diskuse, a tudíž i podnětem rozvoje dialogické sítě. Podobný je

vztah konceptu mediálních dialogických sítí i k textové analýze: sama polysémie textu není předmětem jeho zkoumání, dokud nedojde např. k nějakému nedorozumění nebo jen k různému čtení téhož textu více aktéry a k jejich následné názorové konfrontaci v podobě mediální dialogické sítě, která se může rozvíjet právě na základě vzájemného vysvětlování stanovisek a diskusích o nich.

Zmínila jsem se také o stylistickém přístupu k analýze mediálních obsahů, který se věnuje specifické volbě a uspořádání výrazových prostředků v textech publicistického stylu, což se od pohledu mediálních dialogických sítí nepochybně odlišuje; přesto však může být styl relevantní i při analýze mediálních dialogických sítí, např. lze sledovat, zda jsou jednotlivé sítě stylově homogenní nebo zda rozdílnost stylů několika replik jedné sítě ovlivňuje průběh dialogu.

Publikum, které hraje významnou roli (včetně různých typologií publika) v přístupu tzv. mediálních studií, není centrálním předmětem studia mediálních dialogických sítí, ale nicméně je pro ně důležité, protože z publika mohou povstat aktéři mediálních dialogických sítí, jestliže se zapojí (bude-li jim dáno ze strany médií slovo) do probíhající diskuse. Dialog v médiích je specifický i touto svou otevřeností vůči velice širokému publiku, které může na určitou repliku reagovat, i když k tomu nebylo přímo vyzváno. Aktéři mediální komunikace si toho jsou vědomi, a i když ve své replice zdánlivě reagují jen na předchozí repliku nebo více replik, orientují přitom svou promluvu i na široké obecnstvo, které mediální dialog sleduje. Nejlépe to snad můžeme pozorovat na konfrontacích představitelů různých politických stran, zejména v období před volbami.

1.2 Mediální dialogické sítě

Koncept mediálních dialogických sítí vychází z etnometodologie [např. Francis – Hester 2004] a konverzační analýzy [např. Hutchby – Wooffitt 2006], jeho autoři jej představili a dále rozvíjeli ve svých článcích, např. Masmediální utváření dialogických sítí a politické identity: případ Demokratické strany Sudety [Nekvapil – Leudar 1998], Sekvenční struktury v mediálních dialogických sítích [Nekvapil – Leudar 2002]. Popis mediálních dialogických sítí je založen na skutečnosti, že rozhovory uskutečňované prostřednictvím

masmédií se v zásadě odvíjejí na stejných principech jako každodenní rozhovory tváří v tvář. Jejich specifikum spočívá v tom, že jednotlivé “repliky” dialogu jsou různě distribuovány v čase a prostoru – partneři na sebe mohou reagovat i po uplynutí několika dnů a mohou tak učinit prostřednictvím jiných médií než těch, v nichž zazněla předchozí replika. Další odlišnost od běžné komunikace je způsobena masovým charakterem dialogu probíhajícího v médiích, jeho potenciálními účastníky se stávají všichni lidé, kteří určitou zprávu přečtou nebo vyslechnou. Samotní aktéři dialogu si to uvědomují, což jim dovoluje obracet se ve svých replikách i na aktéry, kteří právě nejsou fyzicky přítomni [Nekvapil – Leudar 1998]. Narozdíl od běžné komunikace jsou jednotlivé repliky mediální dialogické sítě často zmnoženy, o jedné události referuje více médií [Nekvapil – Leudar 2002].

Stručně vysvětlím pojmy *replika* (používá se v etnometodologické konverzační analýze) a *dialogická událost*, které se budou v textu objevovat. Replika v běžném rozhovoru je definována jako “významový celek, v jehož průběhu nebyl jeden mluvčí vystřídán druhým” nebo jako “významově souvislá promluva jednoho mluvčího v rozhovoru” [Nekvapil 1999 - 2000]. V kontextu mediálních dialogických sítí je termín používán jako “příspěvek aktéra do komunikace” nebo “interakční tah v rozvíjející se síti” [Nekvapil – Leudar 2002]. Jako příklady dialogických událostí jsou uváděny televizní a rozhlasové pořady, tiskové konference, ale i novinové články [Nekvapil – Leudar 2006].

Krátce se budeme věnovat několika způsobům, jakými mohou být dialogické sítě analyzovány. V článku *Sekvenční struktury v mediálních dialogických sítích* [Nekvapil – Leudar 2002] se autoři věnují, jak je patrné z názvu, dialogickým sítím z perspektivy sekvenčních struktur v mezilidské komunikaci. Toto hledisko předpokládá, že naše konverzace (a taktéž mediální dialog) není sledem neuspořádaných bezprostředních reakcí na repliky komunikačních partnerů, ale naopak že i v neformálních rozhovorech můžeme odhalit řadu opakujících se struktur, tzv. sekvenčních párů. Jedná se např. o dvojice otázka – odpověď, žádost – vyhovění/ odmítnutí žádosti. Tyto pozice v párech mohou být obsazeny různým lexikem, důležité je, že při formulaci prvního členu sekvence očekáváme, že bude následovat příslušný druhý člen. Následující citace z výše uvedeného článku ukazuje, jak autoři koncept sekvenčních struktur aplikují na studium dialogických sítí:

Svobodné slovo, 13.1.1993

“Předseda Československé strany socialistické L. Dvořák přivítal prohlášení českého

premiéra V. Klause, že...”

V tomto úryvku redaktor deníku prezentuje jako dialogickou síť (resp.její část) jedno konkrétní naplnění sekvenčního páru (aniž by znal tento koncept) prohlášení – přijetí/ odmítnutí prohlášení, příp. bychom pár mohli definovat jako prohlášení – souhlas/ nesouhlas s prohlášením či jinak obdobně. Jde tedy o to, že na určitém místě a v určitém čase učinil premiér V. Klaus prohlášení a na jiném místě a v jiném čase předseda L. Dvořák toto prohlášení uvítal (a novinář Svobodného slova o této sekvenci napsal).

Vedle sekvenčních struktur se při analýze mediálních dialogických sítí věnuje pozornost sociální kategorizaci [Nekvapil 2000 – 2001; Nekvapil – Leudar 2006]. Členská kategorizační analýza zjišťuje, na základě jakých vlastností či atributů jsou lidé zařazováni do konkrétních sociálních kategorií. Například se v dialogické síti věnuje pozornost kategoriím “my” a “oni”. Analýzou veřejných prezentací útoků na Světové obchodní středisko v roce 2001 [Nekvapil – Leudar 2006] autoři ukazují, jak obě strany konfliktu vymezují, definují kategorie “my” a “oni” a jak tato vymezení s postupem času upravují. Není překvapivé, že každá strana svého protivníka vykresluje zcela jinak, než jak on představuje veřejnosti sám sebe. Kategorie jsou charakterizovány určitými atributy, které mají vystihovat jejich povahu a povahu jejich členů, ale také činy a aktivitami, které jsou pro tyto kategorie (a její příslušníky) typické, resp. jsou tou či onou stranou za typické prohlašovány. Materiálem pro analýzu byly v tomto případě projevy G. W. Bushe, U. bin Ladina a V. Havla tvořící společně část mediální dialogické sítě, která se ve světových médiích rozvinula bezprostředně po oněch útocích. Členská kategorizační analýza byla použita jako nástroj analýzy mediální dialogické sítě, protože jednotlivé akty zařazení ke kategorii, definice a následné redefinice kategorií podněcovaly dialog a tedy i rozvoj sítě.

Koherentnost (a vůbec existence) dialogických sítí není zajištěna pouze tématem, o němž se v nich hovoří a které je nejzřetelnějším prvkem spojujícím repliky do sítě, ale návaznost mezi jednotlivými dialogickými událostmi můžeme sledovat právě skrze sekvenční struktury [Nekvapil – Leudar 2002]. Výše jsme uvedli příklad na sekvenci prohlášení – přijetí prohlášení. Důležitou roli hraje také lexikum. Opakování týchž výrazů v různých replikách má stmelující úlohu, kterou jsme prve přiřkli tématu. Můžeme říct, že téma je neseno několika opakujícími se klíčovými slovy. Ale lexikum může hrát vedle této “utilitární” role (prostředek komunikace a dorozumění) také roli podobnou samotnému tématu či předmětu dialogu. Mám

na mysli situace, v nichž aktéři ve svých replikách vyjednávají význam a charakteristiky určitých slov, resp. jejich označovaných, typickým příkladem je členská kategorizační analýza.

Nabízí se otázka, zda je replikám jedné sítě společný také styl. Mnohdy tomu tak zajisté je už proto, že zkoumáme mediální sítě a repliky jsou tedy často formulovány v publicistickém stylu [Havránek – Jedlička 1966]. Ale vzhledem k tomu, že dialogické události mohou být nejrůznějších druhů a rovněž že potenciálními aktéry sítí jsou všichni lidé, můžeme se patrně setkat i se sítěmi stylově různorodými.

Dosavadní studie se zabývaly mediálními sítěmi a jejich obsahy, které se objevily v českých médiích v době po Sametové revoluci. Tato práce bude sondou do předlistopadových médií.

2. Metodika

Cílovým obdobím práce je čtyřicet let komunistického režimu v Československu. Vzhledem k rozsahům mediálního materiálu, který příslušná doba vyprodukovala, bylo nutné přistoupit k výrazným omezením, co se týče časových úseků i zkoumaných médií.

Předpokladem bylo, že mediální sítě totalitní a post-totalitní se budou nějakým způsobem odlišovat, resp. otázkou bylo, zda se vůbec v komunistických médiích vzhledem k totalitnímu charakteru zřízení vyskytovaly sítě (obecněji dialogy či polemiky). Jinými slovy, očekávám, že politická situace má zásadní vliv na podobu mediálních sítí. Autoritářské režimy nepřipouštějí polemiku se svou ideologií, otevřeným tématem zůstává, zda umožňují alespoň nějakou diskusi mimo pole politiky a jestli se otevřenost diskusí obecně zvětšuje s uvolněním politických poměrů, byť stále v totalitním režimu.

Prvním cílem této práce tudíž bylo zjistit, zda se v cílovém období mediální sítě vyskytují. Existenci mediální diskuse jsme empiricky ověřili^{aa} a naší hypotézou je, že parametry sítí se budou měnit i v rámci komunistické éry, v závislosti na konkrétní politické situaci. Na základě těchto předpokladů jsem zvolila čtyři roky z cílového období, z nichž dva byly politicky významně uvolněné (1967, 1989), a jako jejich protiklad jsem postavila druhou dvojici (1952, 1972). Cílem tohoto postupu bylo získat materiál reprezentující obě krajnosti na škále “uvolněnost – sevřenost” politických poměrů.

Druhá redukce se týkala médií, ve kterých se budou sítě hledat. Jako výchozí jsem vybrala deník Rudé právo. Hlavním důvodem bylo, že vycházel po celou dobu komunistického režimu, zajišťuje tak alespoň institucionálně koherentní zdroj. Po obsahové stránce i tento jediný zdroj procházel snadno postřehnutelnými změnami. Dělo se tak podle vývoje politické situace. Ale ani případné ideologické obraty by nebyly velkou překážkou, protože samotný obsah nebo ideologické zaměření dialogu není pro analýzu mediálních sítí příliš podstatné. Důležité jsou (alespoň pro tuto práci) až vlivy na podobu sítí vyplývající z toho či onoho světonázoru. Mediální sítě jsem tedy hledala vždy na stránkách Rudého práva a pouze pokud mě určitá replika odkázala k dialogické události uveřejněné v jiném masmédiu, rozšířila jsem tuto sondu mimo Rudé právo.

3. Data

Jak už zaznělo výše, hledání mediálních sítí v předrevolučním tisku nebylo bez výsledku. V žádném případě ale nelze tvrdit, že materiál, který jsem našla v tisku oněch vybraných čtyř let, by byl vyčerpávajícím korpusem všech sítí, které se v té době v Rudém právu rozvinuly.

Nejprve jsem sítě zamýšlela hledat podle tématu, to znamenalo vytipovat si určitou událost a zkoumat, zda se ohledně ní rozběhla nějaká diskuse. Ale tento postup nevedl k cíli (nashromáždila jsem korpusy článků k témuž tématu, které však dohromady netvořily sítě). Dalším argumentem pro změnu je fakt, že tématem sítí nemusí být žádná historicky ani společensky významná událost. Nakonec jsem se tedy soustředila spíše na poslední stránky deníku, kde se otiskovaly dopisy čtenářů a reakce na ně, různé komentující rubriky a zprávy netýkající se vždy přímo aktuálního politického dění, což poskytovalo v totalitních podmínkách větší prostor pro dialog. Podnět k diskusi zavdala nezřídka jen malá poznámka. Hledala jsem texty, které explicitně odkazovaly k jiným článkům, což zaručovalo, že se jedná o síť, která se skládá minimálně ze dvou dialogických událostí. Za mediální síť jsem považovala i tyto dvouprvkové množiny, spíš minisítě, které však mají dialogický charakter, a proto splňují kritéria mediálních dialogických sítí.

4. Rok 1952

4.1 Popis dat (1952)

Mediální sítě, které jsem našla v Rudém právu (dále jen RP) z roku 1952, vypadaly na první pohled jako velice jednoduché. Jednalo se maximálně o tříúdlostní sítě, ovšem tříúdlostní pouze v tom smyslu, že jsem našla tři články, které byly dialogicky propojeny a přímo na sebe odkazovaly. Avšak při podrobném čtení se ukázalo, že ačkoliv máme pro analýzu k dispozici pouze tři články, ve skutečnosti je síť mnohem rozvětvenější. Typickým rysem těchto sítí je totiž odkazování na dopisy čtenářů a citace z nich, ale i na jednání s určitými institucemi či jedinci, která iniciovalo a často i provedlo RP jako reakci na předchozí dialogickou událost otištěnou na svých stránkách. Nezřídka se pak stávalo, že aktér citovaný v článku se ve svém projevu odvolává ještě na další dialogickou událost. Bohužel se téměř pokaždé jedná o soukromé rozhovory nebo neveřejná jednání, a není proto možné získat materiál všech událostí tvořících jednu síť. Nezbyvá než pracovat pouze s citacemi a parafrázemi, které RP vybralo jako relevantní pro danou diskusi a zveřejnilo je. V tomto ohledu se však tyto mediální sítě nijak neodlišují od sítí post-totalitních. Nemůžeme sice získat přehled o případných konkurenčních názorech na danou problematiku a nemůžeme ani nijak ověřit pravost uváděných citací, ale to nám nebrání tyto mediální dialogy (právě jakožto mediální) analyzovat.

Díky výše zmíněné charakteristice sítí z roku 1952 máme k dispozici ještě další materiál, pracovní jsem ho nazvala “náznaky sítí”. Jedná se o sítě, které tvoří zdánlivě jen jeden člen. Jde však o článek, který odkazuje k dalším dialogickým událostem. Některé z nich se uskutečnily mimo československé mediální prostředí (citace ze zahraničních deníků, rozhovory se zahraničními politiky nebo úryvky z jejich projevů), ale kompletní znění i tuzemských událostí, ke kterým článek odkazoval, by se velice špatně dohledávala, protože se opět mnohdy jedná o blíže nespecifikované nebo neveřejné dialogické události. Tento druh sítí jsem zprvu považovala jen za nouzové řešení kvůli nedostatku sítí, jejichž všechny dialogické události jsou snadno přístupné. Ale při jejich četbě vyšlo najevo, že mají velice podobnou stavbu jako ony “pravé” sítě, které se ostatně vyznačují, jak už zaznělo výše, četnými odkazy na dialogické události, jejichž plné znění rovněž nemůžeme získat (úryvky ze čtenářských dopisů, části rozhovorů redaktorů RP s jinými aktéry sítě apod.). Pro účely

této práce se tedy nejedná o materiál nikterak druhořadý, jistým specifikem této skupiny je skutečnost, že se v ní často komentují články zahraničních masmédií nebo se z nich cituje, obvykle ovšem obojí.

Celkový korpus reprezentující rok 1952 čítá dvacet pět sítí. Devět z nich je ze skupiny původně nazvané náznaky sítí, třináct je dvouudálostních² a tři jsou tříudálostní³.

4.2 Aktéři a schémata (1952)

Opakující se vzorec mediálního dialogu, typický pro toto období, vypadá následovně: na stránkách RP se objeví článek, který se zabývá určitým problémem nebo na něj jen poukazuje. Autorem článku je redaktor nebo čtenář RP, případně se jedná o článek vycházející ze čtenářských ohlasů, které redaktor RP dále komentuje. Po určité době RP opět uveřejní text, který tematicky navazuje na předchozí článek, a zpravuje v něm o vývoji událostí. Ve většině případů redakce RP kontaktuje problematickou instituci, předestře jí čtenářské stížnosti a po společném jednání v tomto druhém článku informuje o průběhu schůzky a o závazku oné instituce špatný stav věcí napravit. Někdy bývá tato druhá událost znovu doplněna úryvky ze čtenářských dopisů, které do redakce přišly v návaznosti na první událost té které sítě.

V případě méně rozvětvených sítí jeden aktér v článku kritizuje nebo chválí určitý stav nebo praktiky (první dialogická událost) a jiný aktér v následující události pouze stvrzuje předchozí kritiku či chválu. Buď líčí podobnou zkušenost, která byla předmětem prvního textu, nebo jen vyjadřuje svou podporu prvnímu kritickému/ pochvalnému hlasu bez další argumentace.

Sítě naplněné zahraničním děním nemůžeme tak snadno charakterizovat jedním

2 Přesněji by bylo říci sítě dvou/tříčlánekové (ve smyslu novinových článků), ve skutečnosti se totiž tyto sítě skládají z mnohem více událostí, nejen ze dvou nebo tří. Toto bylo jen první označení vyjadřující, že pro popis sítě máme k dispozici dva (tři) novinové články. Ke vztahu počtu článků a všech dialogických událostí tvořících jednu síť více v kapitole 4.3.

3 Bohužel se mi nepodařilo získat texty všech dialogických událostí ke všem sítím. Buď nebyl běžně přístupný příslušný výtisk novin, ve kterém se měla dialogická událost nacházet, anebo byl odkaz na událost nesprávný. Některé články v příslušný den v tisku nebyly (nebo snad byly v jiném vydání z téhož dne, ale omyl není vyloučen, protože některé články jsem našla uveřejněné v jiný den, než na který odkazovala předchozí dialogická událost). Ze skupiny tříudálostních sítí v korpusu schází dva články a ze skupiny dvouudálostních jich chybí pět. Jedná se tedy o sedm textů, na které máme reference, ale postrádáme jejich plné znění.

modelem, ale možná je to způsobeno jen jejich nižším počtem a po rozšíření datového souboru bychom také mohli nalézt většinovou strukturu dialogu. Každopádně i v této skupině se vyskytují sítě bohatší a méně rozvětvené (tři až šest dialogických událostí). Článek Rudého práva informuje o jisté události (a komentuje ji) nebo rovnou cituje ze zahraničního tisku, který se jí zabýval. Dalšími členy sítě pak jsou komentáře dané události ze strany politiků příslušné cizí země, nejrůznější diplomatické kroky (prohlášení vlády, konference, rozkazy, kampaně), někdy se objevují citace z článků dalších zahraničních médií.

Z tohoto nastínění je vidět, že aktéry dialogů domácích sítí jsou především redaktoři RP, jeho čtenáři a zástupci institucí, které byly v příslušné diskusi věcně angažovány. V roli aktérů se dále objevují odborníci, na něž se RP obrátilo ve snaze vyřešit určitý problém, vystupují v roli soudců či posuzovatelů, anebo “běžní” lidé, jichž se komentovaná událost týká. Jedná se např. o úryvky rozhovorů s dělníky v Nové huti Klementa Gottwalda, kteří pracují i poté, co jim skončila směna, protože se zavázali dostavit vysokou pec ve stanoveném termínu, i přes aktuální zpoždění. Co se týče sítí odkazujících na zahraniční dění, aktéry jsou obvykle redaktoři RP, dopisovatelé zahraničních periodik a zahraniční vysocí politici. Na rozdíl od domácích sítí se tu do dialogu obvykle nezapojují řadoví občané⁴.

4.3 Dialogická síť “Brambory” (1952)

Pro ilustraci provedeme analýzu dialogických vazeb v síti s pracovním názvem “Brambory”. V našem korpusu patří mezi ty rozvinutější, co se týká počtu jejích dialogických událostí, ale není zase krajním případem. Uvedeme si příslušné texty v úplnosti.

RP 20.10.1952: Dodržovat stanovené ceny brambor

»Na lístcích na brambory je zřetelně vyznačena cena brambor. Spotřebitelé byli vyzváni, aby se podle těchto cen řídili. To se dodržuje snad všude, jen u nás ne« - píše nám Josef Meixner z Varnsdorfu. »Jel jsem si pro brambory do Pramenu 2599 ve Varnsdorfu s vlastním vozíkem a pytlí. Prodavačka mně počítala 163 Kčs za 100 kg. Na můj dotaz, proč mám platit víc,

⁴ Výjimkou v tomto směru je komentář českého čtenáře RP, který redakci poslal článek z amerického tisku a který RP uveřejnilo. Ke čtenářovu komentáři pak přidalo ještě svůj.

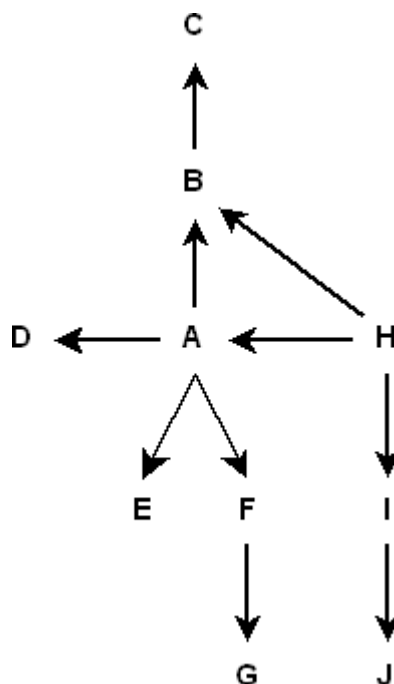
odpověděla, že jí výkupní sklad dodal brambory v pytlích. Z pytlů prý je zaměstnanec výkupního skladu vysypal na zem. Dokazovala mně účtem, že sklad jí účtuje 163 Kčs. Proto je nemůže prodávat za 153 Kčs.

Podobných dopisů nám do redakce přišlo již několik. Zeptali jsme se proto ministerstva vnitřního obchodu, jak je to s dodržováním cen brambor a dostali jsme odpověď: »MVO vydalo všem obchodním složkám jasný výměr, jak brambory mají být spotřebitelům účtovány, a výmluvy vedoucích prodejen, samotných družstevních podniků, nebo státního maloobchodu, že brambory byly dodány do prodejen v pytlích, nemohou zajímat v žádném případě spotřebitele. Spotřebitel musí obdržet brambory za tu cenu, která je natištěna na lístcích (jde-li o III. standard). Požaduje-li prodavač vyšší ceny, jde předražování a spotřebitel je povinen případ ohlásit ONV-referát X k potrestání.«

RP 2.12.1952: Dodržovat stanovené ceny brambor

V dopise, uveřejněném pod tímto titulkem 20. října, kritisoval J. Meixner z Varnsdorfu nedodržování cen brambor na uskladnění. Ministerstvo vnitřního obchodu, hlavní správa obchodu potravinářským zbožím, nám k tomuto případu sdělilo: »Případ se stal předmětem šetření ONV v Rumburku a okresního podniku Pramen, n.p. Bylo zjištěno, že předražení zavinil výkupní sklad Varnsdorf, který podle dodacího listu naučtoval prodejně brambory za nesprávnou cenu. Vedoucí prodejny, soudružka Jišková, řídila se při prodeji účetními doklady dodavatele. ONV v Rumburku zavedl řízení pro přestupek porušení cenových předpisů proti odpovědnému zástupci výkupního skladu B. Dědkovi a proti vedoucí prodejny.«

Obrázek č.1 tuto síť schematicky zobrazuje, dovoluje to relativně nízký počet jejích členů. Písmena reprezentují jednotlivé dialogické události a šipky naznačují, jak na sebe tyto události odkazují. Šlo nám o vyjádření čistě formálních vztahů, tedy znázornění "A ← B" znamená, že událost B navazuje nebo jakkoliv odkazuje na událost A. Ačkoliv se síť skládá z deseti dialogických událostí, jsou reprezentovány pouze dvěma články v RP.

Obrázek č. 1

Popis obrázku č.1 (pořadí dialogických událostí podle toho, jak se objevily v síti):

A článek v RP 20.10.1952 Dodržovat stanovené ceny brambor

B dopis Josefa Meixnera redakci RP

C zpráva o rozhovoru Josefa Meixnera s prodavačkou o ceně brambor

D další dopisy, které přišly do redakce RP

E dotaz RP na ministerstvo

F odpověď z ministerstva na dotaz RP

G ministerský výměr

H článek v RP 2.12.1952 Dodržovat stanovené ceny brambor

I sdělení ministerstva, zpráva o výsledku šetření

J šetření ONV v Rumburku a podniku Pramen

Chronologické uspořádání dialogických událostí v realitě:

G ministerský výměr - pravděpodobně byl vydán ze všeho nejdříve, nevíme kdy přesně

C rozhovor Josefa Meixnera s prodavačkou o ceně brambor

B dopis Josefa Meixnera redakci RP

D další dopisy, které přišly do redakce RP

E dotaz RP na ministerstvo

F odpověď z ministerstva na dotaz RP

A článek v RP 20.10.1952 Dodržovat stanovené ceny brambor (shrnutí dosavadních událostí)

J šetření ONV v Rumburku a podniku Pramen

I sdělení ministerstva, zpráva o výsledku šetření

H článek v RP 2.12.1952 Dodržovat stanovené ceny brambor

Dialog probíhal následovně: RP dne 20.10.1952 uveřejnilo článek Dodržovat stanovené ceny brambor, v němž také cituje z dopisu jednoho čtenáře:

»Na lístcích na brambory je zřetelně vyznačena cena brambor. Spotřebitelé byli vyzváni, aby se podle těchto cen řídili. To se dodržuje snad všude, jen u nás ne« - píše nám Josef Meixner z Varnsdorfu.

Ve druhé citační pasáži Josef Meixner líčí svůj rozhovor s prodavačkou:

»Jel jsem si pro brambory do Pramenu 2599 ve Varnsdorfu s vlastním vozíkem a pytlí. Prodavačka mně počítala 163 Kčs za 100 kg. Na můj dotaz, proč mám platit víc, odpověděla, že jí výkupní sklad dodal brambory v pytlích. Z pytlů prý je zaměstnanec výkupního skladu vysypal na zem. Dokazovala mně účtem, že sklad jí účtuje 163 Kčs. Proto je nemůže prodávat za 153 Kčs.

Autor článku v RP konstatuje, že Josef Meixner nebyl jediný, koho se daný problém týká:

Podobných dopisů nám do redakce přišlo již několik.

Nato se redaktoři RP rozhodli obrátit na příslušné vyšší orgány s žádostí o odborné posouzení problému a ministerstvo odpovídá, jak je celá záležitost ošetřena předpisy:

Zeptali jsme se proto ministerstva vnitřního obchodu, jak je to s dodržováním cen brambor a dostali jsme odpověď: »MVO vydalo všem obchodním složkám jasný výměr, jak brambory mají být spotřebitelům účtovány, (...)«

Článek z 20.10.1952 končí touto citací ministerské odpovědi.

Dne 2.12.1952 v RP vyšel další článek s tímž názvem - Dodržovat stanovené ceny brambor. Začíná odkazem na článek z 20.10.1952, resp. na citaci z dopisu Josefa Meixnera, která v něm zazněla:

V dopise, uveřejněném pod tímto titulkem 20. října, kritisoval J. Meixner z Varnsdorfu nedodržování cen brambor na uskladnění.

Další dialogickou událostí, o níž článek referuje, je opět vyjádření ministerstva, v jeho rámci se však odkazuje ještě k další události, totiž k šetření ONV v Rumburku a podniku Pramen. Náplní dialogické události I (vyjádření ministerstva) je zpráva o výsledku tohoto šetření (událost J):

Ministerstvo vnitřního obchodu, hlavní správa obchodu potravinářským zbožím, nám k tomuto případu sdělilo: »Případ se stal předmětem šetření ONV v Rumburku a okresního podniku Pramen, n.p. Bylo zjištěno, že předražení zavínil výkupní sklad Varnsdorf, který podle dodacího listu naučtoval prodejně brambory za nesprávnou cenu.(...)«

Článek ze dne 2.12. končí touto citací ministerstva, v níž se dále informuje o zahájeném řízení proti původcům konfliktní situace.

Události A a H, články v RP, zde sloužily jako zprostředkovatel komunikace mezi více subjekty. Jejich aktivní role při rozvíjení sítě nespočívala v angažovaných komentářích, jak je tomu leckdy jindy, ale ve shromažďování relevantních událostí a iniciování vzniku dalších událostí F, I – vyjádření se k tématu ze strany příslušného ministerstva. V případě

události F je návaznost zřejmá:

Zeptali jsme se proto ministerstva vnitřního obchodu, jak je to s dodržováním cen brambor a dostali jsme odpověď:...

S událostí I už situace tak jednoznačná není:

Ministerstvo vnitřního obchodu, hlavní správa obchodu potravinářským zbožím, nám k tomuto případu sdělilo:...

Není tedy zřejmé, zda RP znovu vzneslo u ministerstva dotaz ohledně cen brambor, nebo zda se ministerstvo chtělo k problému podruhé vyjádřit samo z vlastní iniciativy. Ale ať už to bylo jakkoliv, bylo to znovu RP, kdo toto vyjádření zveřejnil, a sehrálo tím aktivní roli v konstrukci dialogické sítě.

O událostech B, C, D a J máme jen částečné informace. Jak zaznělo výše (kapitola 4.1), sítě z roku 1952 jsou typické častým citováním ze čtenářských dopisů a sdělováním závěrů z různých jednání, jejichž plné znění však není dostupné. Zvláštní postavení v tomto směru má navíc událost D (*Podobných dopisů nám do redakce přišlo již několik.*), možná bychom ji mohli považovat za jakousi poloudálost podporující význam události B. Redakce RP informuje, že událost D existuje, nastiňuje její obsah přirovnáním k události B, dopisu Josefa Meixnera, ale ani z ní necituje, ani neuvádí žádné další zpřesňující parametry, např. o kolik dopisů se jedná, jestli se všechny týkají brambor nebo všeobecně dodržování stanovených cen, zda dopisy přišly z jedné oblasti nebo z celé republiky apod.

5. Rok 1967

5.1 Popis dat (1967)

Masmédia roku 1967 poskytla v porovnání s předchozím zkoumaným rokem 1952 výrazně bohatší materiál, co se týká počtu i rozvětvenosti dialogických sítí. Pracovní korpus obsahuje sedmnáct sítí. Je to nižší počet než v roce 1952, ačkoliv tvrdím, že rok 1967 byl na diskuse plodnější. Tento rozpor vznikl, protože jsem zprvu hledala co nejrozvětvenější síť, a v tisku šedesátých let se mi poměrně rozsáhlé diskuse dařilo nacházet. Ty jednodušší jsem pak nebrala v úvahu. Naopak v případě roku 1952 jsem musela zohlednit i pouze dvoučlánekové síť, abych měla k dispozici alespoň nějaký materiál. Nakonec se ukázalo (kapitola 4.3), že ve skutečnosti jsou tyto síť bohatší, i když jsou reprezentovány pouze dvěma články v RP. Mediální dialogické síť z roku 1967 jsou následující: osm dvoučlánekových, jedna tříčláneková, tři čtyřčlánekové, dvě pětičlánekové, a po jedné síti se sedmi, deseti a jedenácti články. Stejně jako v roce 1952 i tyto síť obsahují výrazně více dialogických událostí, než jak by se mohlo zdát podle počtu článků reprezentujících je.

Vyšší počet článků v jedné síti odpovídá hypotéze, že v tomto období byla veřejnost a masmédia otevřena diskusi, síť jsou tvořeny někdy i velice dlouhými články, ve kterých autoři obhajují své pozice a pokoušejí se vyvrátit protivníkovy argumenty, odhalují mezery v jeho metodice, v dialogu se objevují nové náměty a témata, podrobná vysvětlování určitých postojů.

Skupinu nejrozvětvenějších sítí tvořily diskuse s literární tematikou, ony zmíněné dlouhé články byly otištěny většinou v Literárních novinách a v Hostu do domu, doplňovaly je glosy nebo kratší články v RP. Síť byly reprezentovány přibližně deseti články, ale celkový počet jejich dialogických událostí se pohyboval kolem třiceti. Takto vysoký počet je určitě ovlivněn tematikou diskuse, tedy literární oblastí. Velkou část dialogických událostí zde totiž tvořily citace odborné i literární tvorby různých autorů a odkazy na starší polemiky. Tyto mediální diskuse měly formu skutečného rozhovoru (nejen jakýchsi mikrodialogů, které jsme viděli v roce 1952): dva lidé si vyměňovali názory na určité dílo, a protože tak činili prostřednictvím masmédií, po několika replikách se do rozhovoru měli možnost zapojit další aktéři, kteří se vyjadřovali k vybraným nebo i ke všem doposud zveřejněným replikám a

rozšiřovali dialog o svá stanoviska. Síť s pracovním názvem „Štoll“ je pozoruhodná i svým časovým rozsahem. Polemika se zapředla na podzim roku 1966 nad právě vydanou knihou Ladislava Štolla O tvar a strukturu v slovesném umění a nad hodnocením díla Romana Jakobsona, které bylo jedním z témat Štollovy publikace. Spor se v tisku vedl od října 1966 do ledna 1967, ale dialogické události, na které v něm bylo poukazováno, byly z dřívější doby, nejstarší byl článek z Reflektoru z roku 1925. Závěrečná replika sítě, pokud neexistuje nějaká další, o které nevím, však přišla až v květnu roku 1972. Jde o článek v RP informující o tom, že Ladislavu Štollovi byla za jeho výše zmíněnou knihu udělena státní cena Klementa Gottwalda, článek připomíná také polemiku, která vydání oceněné knihy na přelomu let 1966 – 1967 provázela.

5.2 Struktury vybraných sítí (1967)

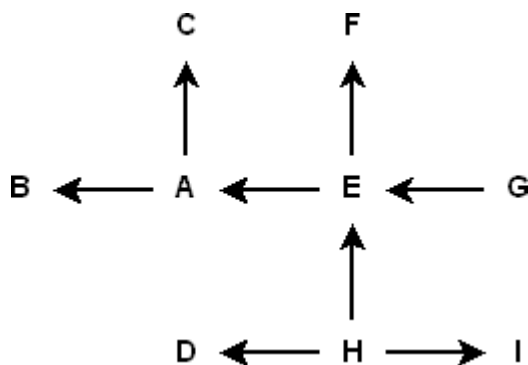
Stejným způsobem, jako jsme rozebrali síť „Brambory“ z roku 1952, ukážeme nyní strukturu dvou sítí z roku 1967. První síť, kterou jsem pro analýzu vybrala, je typickým příkladem sítě z roku 1967 (tato konkrétně zasahuje i do roku 1966). Jak už jsem se zmínila na začátku kapitoly 5.1, i v roce 1967 se vyskytovaly menší dvoučládkové sítě. Nyní jsem ale zvolila síť rozsáhlejší, protože dobře ukazuje rozdíl mezi oběma sledovanými roky: posun směrem k rozvětvenější diskusi v roce 1967. Sítě druhé poloviny šedesátých let nemusí vždy obsahovat více dialogických událostí, ale v jejich rámci proběhla větší debata v tom smyslu, že jsou reprezentovány více články, jejichž prostřednictvím dialog probíhal, jsou „vícečládkové“.

Druhá analyzovaná síť náleží do skupiny nejrozsáhlejších sítí, které máme za rok 1967 k dispozici. Není typickou ukázkou za celý soubor, ale pouze za skupinu sítí s literární tematikou, které se v roce 1967 rozvinuly a obvykle byly tvořeny větším počtem článků i dialogických událostí.

5.2.1 Síť „Mimoškolní výchova“ (1967)

Tématem diskuse v této mediální dialogické síti je pionýrská organizace, její schopnost vychovávat děti a mládež a hodnotně naplňovat jejich volný čas. V této souvislosti se hovoří

také o mikrokolektivech, které poslední dobou vznikaly právě jako svého druhu náhrada za pionýra. Jejich existenci někteří aktéři dialogu vítají, jiní ji naopak považují za „nezdravý jev“. Takto vypadá struktura sítě:

Obrázek č. 2

Popis obrázku č.2

A článek v RP 11.1.1966 Jak dál...

B článek v RP (?)⁵

C ustanovení o PO ČSM

D článek v RP 3.2.1966 A co pionýrská organizace?

E článek v RP 11.10.1966 Děti a společenská organizace

F článek ve Vedoucím pionýrů, leden 1966⁶

G článek v RP 4.1.1967 Od diskuse k řešení

H článek v RP 13.1.1967 Ještě k mimoškolní výchově mládeže

I článek v Osvětě 1963, s.130 Duševný život ve společenských podmínkách

Chronologické uspořádání dialogických událostí v realitě:

⁵ Tento článek se mi nepodařilo najít.

⁶ Tento článek se mi nepodařilo najít.

I článek v Osvětě 1963, s.130 Duševný život ve společenských podmínkách

C ustanovení o PO ČSM – neznám datum

B článek v RP – předcházel události A, neznám přesné datum

A článek v RP 11.1.1966 Jak dál...

F článek ve Vedoucím pionýrů, leden 1966

D článek v RP 3.2.1966 A co pionýrská organizace?

E článek v RP 11.10.1966 Děti a společenská organizace

G článek v RP 4.1.1967 Od diskuse k řešení

H článek v RP 13.1.1967 Ještě k mimoškolní výchově mládeže

Sít' je tvořena devíti dialogickými událostmi a je reprezentována osmi články v denním tisku a odborných časopisech, přičemž jeden z těchto článků (událost I) byl zveřejněn už v roce 1963 a tudíž aktivně do debaty nevstupuje. Avšak je součástí sítě jako argument nebo poznatek k tématu diskuse, na nějž jeden aktér dialogu odkazuje.

Od situace v padesátých letech se tato síť liší také tím, že jejími aktéry jsou „běžní čtenáři“ RP a odborníci na danou problematiku (ředitel Okresního domu pionýrů a mládeže ve Vyškově – událost A, zastupitel Krajského výboru ČSM v Brně – událost G), nikoliv pouze redaktoři RP, jak tomu bylo často v roce 1952. Uvádím citace z článků, aby byly patrné dialogické návaznosti v síti.

A→B V republice žije na 5000 dětských a mládežnických kolektivů. Je to zdravý, nebo nezdravý jev? Tak začíná článek s. Šimáně z Prahy (událost B), před časem uveřejněný v Rudém právu. Autor tu obhájí existenci mikrokolektivů. Podívejme se však na existenci mikrokolektivů z jiné strany.

A→C Tyto kolektivy vznikly z vlastní iniciativy dětí proto, že jim jejich pionýrský vedoucí nedokázal dát to, po čem toužily, i když Ustanovení o PO ČSM (událost C) dává možnost pracovat podobným způsobem, tj. v družinách.

E→A, E→F *Někteří soudruzi však považují za dočasné i takové jevy, které znamenají novou kvalitu a trvale kladné prvky v životě dětí a mládeže. Tak např. soudruh Čtvrtníček (RP 11.1.1966) (událost A) považuje za nezdravý jev existenci mikrokolektivů – malých samostatných pionýrských a svazáckých posádek, hlídek, klubů, part a rozvědek. Soudruh dr. Haškovec (v lednovém čísle Vedoucího pionýrů) (událost F) je vítá, ale jen jako vhodnou dočasnou náhradu za žádné nebo špatné přímé řízení pionýrskými vedoucími.*

G→E *Soudruh Šimáně uváděl v článku Děti a společnost (RP 11.10.1966) (událost E) příklady společenských změn, které působily jako základní podmínky na zrod pionýrských mikrokolektivů.*

H→D, H→E *Zásluhou tzv. mikrokolektivů se v poslední době objevilo i na stránkách Rudého práva několik úvah o dětských společenských organizacích. Zdá se, že se vytvořily dva tábory – jedni považují za nežádoucí situaci, kdy se děti seskupují i mimo Pionýrskou organizaci ČSM (viz například RP 3.2.1966, článek s. J. Kodíčkové) (událost D), druzí hovoří v této souvislosti o novém vývojovém stadiu (viz Rudé právo 11.10.1966, článek s. J. Šimáně) (událost E). Je zřejmé, že se vytvořila situace, v níž dochází k hodnocení i v oblasti mimoškolní výchovy mládeže.*

H→I *Nad těmito pojmy a radami jsem poněkud v rozpacích. S pojmem mikroklíma operuje psychologie práce, meteorologie a sociální psychologie, která hovoří o sociálním mikroklímatu. Chápe je jako to specifické, čím sociální skupina působí na duševní stránku svých příslušníků (viz např. A. Jurovský, Duševný život ve společenských podmínkách, Osveta, 1963, s. 130) (událost I).*

5.2.2 Sít' „Hiršal, pornografie“ (1967)

Rozvětvenost této sítě nedovoluje snadné grafické znázornění, proto ji popíšu alespoň výčtem jejích dialogických událostí a citacemi dialogických vazeb mezi nimi. Diskuse se vede o moderní literatuře a o její kvalitě, kterou někteří aktéři dialogu považují za velice nízkou, dokonce tuto literaturu prohlašují za pornografii. V diskusi jsou výrazněji angažováni Josef Hiršal a Bohumila Grögerová jakožto autoři i teoretici jednoho typu moderní poezie, ale téma se postupně rozšiřuje a lehce obměňuje (posunuje) podle konkrétních aktérů vstupujících do dialogu.

Nejprve stručně popíšu průběh dialogu, ale pro lepší orientaci v síti budu již nyní jednotlivé dialogické události označovat písmeny, podrobnější popis těchto událostí je uveden níže. V roce 1966 Josef Hiršal (A) a Bohumila Grögerová (B) publikovali své dva odborné články s příbuznou tematikou. Zhruba po roce vyšly rovněž v jednom čísle Impulsu články Jarmily Glazarové (C) a Alexeje Pludka (D), ve kterých se oba autoři (ale každý zvlášť za sebe) kriticky vyjadřovali k podobě současné moderní literatury. Na tyto dva texty reagovala odmítavě v Literárních novinách značka de death (E) a energicky žádala zejména po Alexeji Pludkovi konkretizování jeho kritického postoje vůči současné české literární tvorbě. Ve stejném čísle Literárních novin vyšel rozhovor s Josefem Hiršalem a Bohumilou Grögerovou (F), jeho tématem byly nové formy moderní poezie. Tato událost neodkazovala na žádnou z předchozích událostí naší sítě, ale na jiné čtyři publikace, události F1 - F4. Hned následující den se v RP objevila krátká glosa podepsaná šifrou M., která hájila Jarmilu Glazarovou, resp. její text C proti polemické poznámce E a zároveň udělala dvě ironické narážky na propagaci konkrétní poezie (H) a Jiřího Hájka (I), které pro mě při četbě v roce 2009 nebyly srozumitelné. Za dva týdny Literární noviny zveřejnily rozsáhlý text Antonína Jelínka (J), který rekapituluje všechny dosavadní události dialogické sítě a přidává k nim vlastní komentář a hodnocení. Jako první z aktérů do sítě zařazuje také události A, B a F, čímž rozšiřuje její kontext a zároveň svoje argumentační pole. Také odkrývá význam událostí H a I, který nemusel být jasný ani všem tehdejšími čtenáři. Kromě toho odkazuje na mnoho dalších dialogických událostí (J1 – J10) většinou literárního charakteru, všechny nejsou ani přesně popsány (celý název, autor, datum). Za týden na stránkách RP na událost J ostře polemicky reagoval Miloš Vacík (K). Rovněž rekapituloval debatu, ale už ne v její úplnosti jako to mu bylo v události J, hodnotil její průběh a obsah z jiných pozic než Antonín Jelínek (J). Rovněž on odkázal na několik nových dialogických událostí (K1 – K6). Posledním příspěvkem do diskuse bylo ohrazení se Josefa Hiršala (L) proti způsobu, jakým zkresloval jeho výroky ve svém článku Miloš Vacík (K). Vrací se v něm s upřesňujícím komentářem také ke svému rozhovoru (F) a nakonec do celku sítě zařazuje ještě dvě dialogické události, konferenci (N) a slib redaktora Impulsu (M) ohledně způsobu publikování textů A a B.

Výčet dialogických událostí:

- A článek Josefa Hiršala v Impulsu č. 6, 1966 O poezii přirozené a umělé
- B článek Bohumily Grögerové v Impulsu č. 6, 1966 Fónická poezie
- C článek Jarmily Glazarové v Impulsu č. 4, 1967 Věřím ve stvořitelickou moc literatury
- D článek Alexeje Pludka v Impulsu č. 4, 1967 O etice tvorby
- E článek v Literárních novinách 3.6.1967 Kdo vydává pornografii, kdo ji má za literární výboj? (značka de death)
- F rozhovor s J.Hiršalem a B. Grögerovou v Literárních novinách 3.6.1967 Poezie nového vědomí
- F1⁷ sborník Slovo, písmo, akce, hlas
- F2 překlad knihy Maxe Benseho Teorie textů
- F3 „sborník artefaktů, který přinese ukázky z děl asi devadesáti autorů z celého světa“
- F4 J. Hiršal, B. Grögerová: JOB: BOJ
- G článek v RP 4.6.1967 Přece věřím v literaturu (značka M.)
- H událost, která byla jen ironicky naznačena – „propagace konkrétní poezie“
- I událost, která byla jen ironicky naznačena – „nebezpečnost literárně kritické či publicistické činnosti Jiřího Hájka“
- J článek Antonína Jelínka v Literárních novinách 17.6.1967 Falešný dualismus
- J1 článek Laca Novomeského v Literárních novinách o vydávání díla Karla Teiga
- J2 Vítězslav Nezval: Pražský chodec
- J3 Zdeněk Nejedlý: Ideové směrnice naší národní kultury
- J4 dovětek Vítězslava Ržounka k jeho rozhovoru s Milanem Kunderou v Impulsu č. 3, 1967

7 Číslem označuji události, o nichž je (kromě jednoho případu) v síti zmínka jen jednou. Tyto události jsou někdy staršího data, takže „aktivně“ do sítě nezasahují, mnohdy jsou nedatovány nebo není uveden jejich přesný název, ale jejich citace jsou používány jako argumenty nebo ilustrační příklady v debatě.

- J5 Kamil Bednář – blíže neurčená úvaha o snobismu
- J6 František Xaver Šalda: Boje o zítřek
- J7 Kamil Bednář (není zřejmé, jestli se nejedná znovu o J5)
- J8 Stanislav Kostka Neumann – úvahy z počátku dvacátých let
- J9 Jariš: Vzadu sedím já
- J10 Jan Procházka: Svatá noc
- K článek Miloše Vacíka v RP 25.6.1967 O jedné otázce základní a také o drobných kouscích kouzelnických
- K1 Sešity č. 12, 1967 (konkrétní poezie)
- K2 rezoluce XIII. sjezdu
- K3 Louis Althusser: Marxismus a humanismus
- K4 Antonín Jelínek – monografie o Nezvalovi
- K5 Vítězslav Nezval
- K6 Karel Marx
- L článek Josefa Hiršala v Literárních novinách 8.7.1967 Nereagoval bych
- M slib redaktora Čutky ohledně publikování textů A a B
- N konference o uměleckém experimentu pořádaná Socialistickou akademií, 1966

Nyní následují citace z článků, které ukazují dialogické návaznosti v síti. V těchto citacích jsem neuváděla vazby události F na události F1 - F4 a návaznost události J na události J1 - J10, protože se obávám, že i bez těchto pasáží nebude zmíněný oddíl příliš přehledný. Abych ukázala, jak vypadají tyto odkazy na „neaktivní“ události (dále toto spojení vysvětlím), které jsem označila písmenem a číslem, citovala jsem je alespoň v případě události K a jejích odkazů k událostem K1 - K6.

E→D, E→C *Kdo vydává pornografii, kdo ji má za literární výboj? Tak je třeba se zeptat Alexeje Pludka nad jeho mravokárnými úvahami „o etice tvorby“ (událost D), jež přinesl aprílový, pardon, dubnový Impuls. Už Jarmila Glazarová se v něm pozastavila (událost C) nad roztrženým pytle, z něhož prý dnes vylézají ubohé stránky knih, na nichž se „s chutí a okázale močí, souloží se dokonce přes plot“. Alexej Pludek šel – pokud možno – ještě dále – a obvinil jedním dechem literární kritiku i nakladatelské podniky z toho, že přišla ke slovu p o r n o g r a f i e.*

G→C, G→E, G→H, I „*Přece věřím v literaturu, v její poslání, v její tvůrčí a stvořitelkou moc. Věřím, že ta černá, ze zmatku doby přechodných beznadějí stvořená tvorba musí být něčím, co odejde. Je to jen úroda zlé setby z let, kdy se tolik věcí pokřivilo, zakazovalo a deformovalo... A sahám vděčně po tvorbě, kterou považuji za krásnou a cennou.*“ – *To jsou slova národní umělkyně Jarmily Glazarové z jejího upřímného osobního vyznání (Impuls, č. 4) (událost C), vytrysklého z hloubi duše, která se mučí mnoha nezodpovězenými otázkami, jež klade spisovateli doba. (...) Může tu být spisovatelka ve svém vyznání zcela osobní (má na to právo), nemusí ani platit její vymezení kontinuity české slovesnosti, ale rozhodně to není jeden z hlasů, které si zaslouží pouze trapného bagatelizování trapným vytržením věty z její zповědi, jak to učinila značka „de death“ (?) v 22. čísle LN (událost E). (...) Bohužel se zdá, že daleko víc než podobné a jiné problémy ocitají se na pravidelném týdenním programu některých časopisů a stávají se hlavní starostí tak dějinné problémy, jako je třeba propagace „konkrétní poezie“ (událost H) nebo nebezpečnost literárně kritické či publicistické činnosti Jiřího Hájka... (událost I) Ejhle, hlavní směry dnešních bojů...*

J→E→D, J→C, J→G→H, I, J→F, J→A, B *Pro názornost uvedu příklad zcela čerstvý: ve 22. čísle Literárních novin položila (prapodivná) značka „de death“ Alexeji Pludkovi několik naprosto oprávněných otázek (událost E) týkajících se Pludkova nedoloženého obvinění současné literatury i kritiky z preferování pornografie (událost D). V témže čísle Impulsu, v téže diskusní anketě, kde byl otištěn Pludek, vyšlo i vyznání Jarmily Glazarové, která vyslovila svůj nesouhlas se značnou částí naší moderní prózy (událost C). Autor glosy ocitoval z jejího článku jeden nesouhlasný, zvláště expresivně vyjádřený soud a přešel k rozboru Pludka. Nedělní Rudé právo (ze 4. června) okamžitě reagovalo na údajné „trapné bagatelizování trapným vytržením věty“ ze zповědi Jarmily Glazarové (událost G). Čtenáři RP se tedy sugerovalo, že byla trapně napadena Jarmila Glazarová, ačkoliv byl po právu napaden Pludek – o tom není v glose ani slovo. Ani to ovšem nestačilo, boj se musí vésti*

frontálněji. Glosa tedy dále sugeruje, že některé týdeníky (plurálem se myslí Literární noviny) nemají jiné starosti než propagovat konkrétní poezii (událost H) a odhalovat nebezpečnost literárněkritické práce Jiřího Hájka (událost I). „Ejhle, hlavní směry dnešních bojů...“ vzdychá závěrem značka M., neuvědomujíc si, že svým postupem paroduje jakýkoliv směr boje. (...) Otisknou-li však LN v řadě jiných rozhovorů také interview s Josefem Hiršalem a Bohumilou Grögerovou (událost F), vystrkují samozřejmě jako světodějný problém propagaci konkrétní poezie. Když dal loni Hiršalovi i Grögerové několikanásobně větší místo Impuls (události A a B), tak to značka M. strávila zřejmě bez újmy.

K→J, K→G, K→E, K→C, K→F, K→K1, K→K2, K→K3, K→J6, K→K4, K→K5, K→K6
Že toto samolibé uspokojení z prosté diference, aniž se v této **potřebné a nutné mnohosti** třídí hodnoty, trvá, o tom nás velice názorně přesvědčuje také úvaha Antonína Jelínka nazvaná *Falešný dualismus* ve 24. čísle *Literárních novin* (událost J). (...) Zmíněná glosa, otištěná v *RP* (4. června) (událost G), konstatovala, že značka „de death“ v *Literárních novinách* (událost E) bagatelizovala nedávné osobní vyznání Jarmily Glazarové. (...) Jarmile Glazarové šlo v jejím vyznání (událost C) ovšem o otázky podstatnější, hlubší a vážnější: (...) *Mimochodem zvlášť si tu jistě čtenář libuje, když interviewovaný konkretista (Hiršal) skládá poklony interviewujícímu (Burdovi)...* (událost F) (...) *Ostatně naši bojovníci za uplatnění „konkrétní poezie“ v tomto životě se činí na všech frontách (všimněme si třeba posledních Sešitů) (událost K1)...* (...) *V takovéto módní mysticizaci tvorby, ve „zrovnoprávnění protikladných názorů bez ohledu na jejich hodnotu“ (rezoluce XIII. sjezdu) (událost K2) ztrácí se a zamlžuje hledání a analýza těch prvků, znaků a rysů, které vtiskují svůj charakter umění socialistickému. (...) Ne náhodou se zamýšlí třeba Louis Althusser ve své stati *Marxismus a humanismus (Critica marxista)* (událost K3) nad logikou postupu „filosofie člověka“ v socialistických zemích, suplující v mnoha případech skutečný marxismus „pocitem teorie“.* (...) *Myslím, že stejně unáhlené univerzalizace se dopouští i Jelínek, když ve své stati paušálně odmítá pro dnešní dobu Šaldovu myšlenku o monistickém charakteru nového umění (událost J6).* (...) *Abychom se přesvědčili o tom, jak pochybná je jistota tohoto tvrzení a jak poplatné je dobovému povědomí, není třeba snad ani zkoumat podrobně příslušná i jinak ostatně dosti známá fakta, ale stačí si přečíst, co nám k tomu říká zase týž A. Jelínek sám (tentokrát už v roce 1961 ve své monografii o Nezvalovi: (událost K4) (...)) A k plnému vyjasnění nám tu stůž i Jelínkem citovaný Nezval sám: (událost K5) (...)) Prostě v tom, co Marx kdysi dávno nazval „vyřešenou záhadou dějin, která je si vědoma, že je tímto*

vyřešením“ (událost K6).

L→K, L→F, L→A, B, L→M, L→N *Nereagoval bych na „Polemické poznámky“ redaktora Miloše Vacíka uveřejněné 25.6. t.r. v RP (událost K), kdyby v pasáži týkající se „konkrétní poezie“ a mého rozhovoru z LN nebyly tak záměrně zkreslující a hloupě zlovolné. Chci je uvést na pravou míru. (...) Řekl jsem pouze, co jsem řekl, že totiž Burdova poezie, podle mého soudu, zaslouží, vedle ostatních jmenovaných autorů, knižního vydání (událost F). (...) Redakce Impulsu se loni dokonce dopustila malé lsti, neboť vyžádané příspěvky (můj i B. Grögerové) (události A a B) měly být podle příslibu redaktora Čutky (událost M) tištěny v rámci referátu o konferenci o uměleckém experimentu, který tehdy pořádala Socialistická akademie na Štěrňíně. (událost N)*

Tato síť je v rámci našeho korpusu hodně rozvětvená, skládá se z více než třiceti dialogických událostí, přesné číslo nemůžeme říct kvůli několika nepřesnostem při odkazování na jednotlivé události. V případě sítí, které jsem analyzovala dříve, jsem vedle počtu událostí uváděla také počty článků, které je reprezentují. Ale v tomto případě, ačkoliv to mohlo být zohledněno i dříve, už je nezbytné články rozdělit alespoň do dvou skupin podle toho, jakou roli v síti hrají. Už výše jsem použila termíny „aktivní“ a „neaktivní“ článek⁸. V této síti je na první pohled patrný rozdíl mezi dvěma typy textů. Výměna názorů probíhá v rámci několika článků, proto jsem je nazvala aktivními, ale aktéři se mimo těchto událostí odvolávají také na mnoho jiných, které jsem prozatím označila za neaktivní. Toto rozdělení není přesně definováno, kritérií pro zařazení k neaktivním článkům je více. Jedním je starší datum jejich zveřejnění – aktéři sítě v roce 1967 do diskuse zařazují i texty z dvacátých let, mohou se dohadovat o jejich interpretaci, ale sám autor těchto událostí (článků) už do debaty vstoupit obvykle nemůže a v době psaní dotyčného textu ani netušil, do jakého kontextu bude po letech zařazen. Dalším kritériem pro neaktivní články, které jsem aplikovala výše, byla skutečnost, že na ně v síti bylo poukázáno pouze jednou, ale tato podmínka se leckdy (také v jiných sítích) vylučuje s prvním kritériem (dřívější datum zveřejnění), zřejmě není vhodné s ním dále pracovat, ačkoliv při rozboru této konkrétní sítě se osvědčilo. Ale použila jsem ho spíše z praktických důvodů, abych nesnižovala přehlednost schematického popisu sítě dalšími odkazy k novým událostem, které však pro rozvoj sítě nebyly výrazně přínosné. (V poznámce pod čarou číslo sedm jsem tato dvě kritéria zkombinovala). Zbylo tedy pouze kritérium

⁸ Adjektiva aktivní a neaktivní zde zatím vztahuji k článkům, ale jejich použití by se dalo rozšířit obecně i na dialogické události.

časové, které však zcela nepokrývá všechny události, které jsem intuitivně označila za neaktivní. Zahrnula jsem mezi ně např. i události F1 – F4, jedná se o čtyři velice aktuální publikace, na které upozornili aktéři sítě v události F, ale dále se s nimi už v této síti nepracuje. Podstatné pro vymezení neaktivních událostí bude tedy jejich nepřispívání k rozvoji sítě. Tímto bych úvahy o neaktivních událostech uzavřela, ačkoliv vidím, že jsem jejich problém naopak spíše otevřela.

Předchozí pasáž měla vést ke kvantifikaci dvou typů článků reprezentujících síť, ale definitivních čísel se zde nedobereme, proto uvádím alespoň přibližný popis: v síti se vyskytují pouze tři události, které nejsou články nebo jinými publikacemi (rezoluce K2, slib M, konference N). Co se týče událostí aktivních a neaktivních, jejich počty jsou zhruba vyrovnané. Aktivní události jsou původně označeny písmenem a neaktivní písmenem a číslem, ale toto rozdělení jsme již problematizovali. Konkrétně: událost J6 (Boje o zítřek) poprvé zmiňuje ve svém textu Antonín Jelínek (J), ale vrací se k ní ve své odpovědi i Miloš Vacík, nemusela by být proto považována za neaktivní, ačkoliv byla vydána mnoho let před vznikem této sítě. Stejně tak události M a N by mohly být zařazeny k neaktivním, protože rozvoj sítě nikterak nestimulují, slouží jen jako vysvětlení určitého stavu věcí v rámci události L.

Další problém, na který jsem narazila při rozboru literárních sítí, spočívá v tom, kde bychom se měli zastavit při navazování jedné dialogické události na druhou. Jako příklad uvádím událost J, článek Antonína Jelínka, který rekapituluje dosavadní průběh diskuse a odkazuje na další události (J1 – J10). Ty už jsem nevyhledávala, ale můžeme očekávat, že i v nich bychom našli další odkazy na jiné dialogické události a mohli bychom pokračovat ještě dále. Získali bychom tak velice bohatou síť dialogických událostí, ale těžko bychom je všechny dohromady mohli považovat za jednu velikou dialogickou síť, protože ačkoliv by byly dialogicky propojeny (každá dvojice dialogických událostí alespoň jedním spojením), už by se vytrácela tematická jednota a ucelenost diskuse, které jsou nutné pro soudržnost a existenci sítí [Nekvapil 2006; Nekvapil – Leudar 2003].

Na příkladu sítě „Hiršal, pornografie“ je dobře vidět také antagonismus dvou periodik, na jejichž stránkách vyšla většina dialogických událostí této sítě, především její polemické články. Názorová opozice Rudého práva a Literárních novin je svým způsobem nejsilnějším stimulem pro rozvoj sítě. Nesmí ovšem chybět vůle aktérů na obou stranách

pustit se do diskuse, tato vůle v roce 1967 nechyběla. Velkou roli zde hrála rozdílnost obou periodik v názorech a hodnoceních současné literatury (a jistě nejen jí), ale na příkladu sítě „Rovnoprávnost“, o které se píše v následující kapitole (5.4), uvidíme, že podstatný pro komunikaci může být také rozdíl v typu periodika: RP jako deník přinášející denně aktuální informace a jejich komentáře a na druhé straně Literární noviny jako týdeník úzce orientovaný na literaturu.

5.3 Síť „Rovnoprávnost“ - stylistický pohled (1967)

Mediální diskusi se pokusíme analyzovat také z hlediska stylu. V první kapitole jsem se zmínila, že síť nebývají stylisticky různorodé, a to zejména proto, že se jejich repliky vyskytují v masmédiích a převažuje v nich tudíž publicistický styl. Toto obecné tvrzení je však třeba omezit. Pro rozbor jsem vybrala síť „Rovnoprávnost“, která je jako jedna z mála reprezentována dvěma články již na první pohled rozdílných stylů. Literární noviny otiskly dne 4.3.1967 fejeton Zdenky Neumannové *Již dosti rovnoprávnosti*, na nějž dne 12.4.1967 odpověděl na stránkách RP Milan Pohanka textem *Již dosti rovnoprávnosti?*, který můžeme stylově charakterizovat jako odborněpopularizační [Karlík – Nekula – Rusínová 1995], jedná se totiž o výklad zákona nebo odborné pojednání o něm, které je však určeno pro laickou veřejnost a formulováno jako reakce na předchozí článek. Rozdílnost stylů je dána žánry, které autoři pro své repliky zvolili (fejeton versus odborněpopularizační článek), a ty odpovídají zase převažující orientaci periodik, v nichž byly texty uveřejněny: Literární noviny a Rudé právo. Nebo lépe řečeno fejeton je jedním ze žánrů typických pro Literární noviny, zatímco v RP se příliš často nevyskytuje, a odborněpopularizační články se objevují spíše v RP, v Literárních novinách pak najdeme zcela odborné texty s velmi úzkou specializací.

Krátce k obsahu dialogu: Zdenka Neumannová se pozastavuje nad skutečností, že se neustále hovoří o nerovnoprávném postavení žen a mužů v naší společnosti, že jsou prováděny kroky vedoucí k odstranění této nerovnosti, ale ona přesto přese všechno přetrvává. Jako nejvýraznější (nebo právě aktuální) příklady uvádí vyživovací povinnost otců a přijímací řízení na vysoké školy. Výše alimentálních povinností byla stanovena podle propočtů statistického úřadu, které jsou však dnes už zastaralé, jak uvádí autorka fejetonu, a tudíž jsou tyto příspěvky výrazně nedostatečné. Co se týče přístupu na vysoké školy, údajně

jsou opět zvýhodněni chlapci: *»Podle nových směrnic jsou na některých odvětvích vysokoškolského studia dívky nežádoucí.(...) Plánovaný počet dívek je znatelně snížen proti počtu chlapců, kteří dokonce budou přijímáni s daleko horším známkovým průměrem, než by si mohl dovolit žák rodu ženského.«* Milan Pohanka, zaměstnanec Právnické fakulty UK, nepolemizuje o tom, zda jsou obě pohlaví rovnoprávná či nikoliv, ale vytyká Neumannové konkrétní faktické nedostatky v argumentaci jejího článku. K tématu přístupu na vysokou školu: *»Dotazem na ministerstvu školství nebo přímo na kterékoliv vysoké škole se mohla (autorka fejetonu) snadno přesvědčit, že takové směrnice ani nějaký „numerus clausus“ jen pro dívky neexistují.«* Větší část jeho článku se pak věnuje otázce výše výživného. Autor se snaží dokázat, že situace není pro ženy tak nepříznivá, jak ji načrtla v Literárních novinách Zdenka Neumannová. Cituje aktuální statistiky, kolik platí rozvedení muži na své děti, které jsou v péči matky, vyjmenovává všechny příspěvky, které matka na dítě dostává od státu, a nakonec rozebírá ekonomickou situaci jednoho reálného rozvedeného páru, tedy otce a matky starající se o dítě zvlášť, na které dokládá, že *»životní úroveň těchto dětí není nízká«* a že *»zájmy žen a dětí se nejen v zákoně, ale ani v soudní praxi nezanedbávají.«*

Uvedu několik ukázek z těchto článků pro ilustraci stylů obou autorů. Zdenka Neumannová (poté, co na odborném školení lidových soudců vnesla připomínku o nedostatečné výši alimentálních povinností):

(...) Neuvěřitelná smršť se snesla na mou ubohou rovnoprávnou hlavu. Byla jsem poučena o scestnosti svých názorů, neboť muž má začasť těchto alimentálních povinností víc, a nejen to, mívá také víc manželských svazků (i když ne současně, samozřejmě), takže by mu z platu nemuselo nic zbýt. Na to jsem si ještě troufla chápavě přikývnout s příslibem, že se to vynasnažíme rovnoprávně dohonit. Následoval však poslední argument takové pádnosti, že se po něm vzdávám rovnoprávnosti, protože si ji pro duševní demenci nezasloužím. Je třeba pochopit, že muž potřebuje také větší obnos na svou údržbu a obnovu pracovní síly. Znělo to jako biblický zákon. Zapřísáhla jsem se při bohu, otci všemohoucím, že se přestanu obnovovat. (...)

V tomto tónu se nese celý fejeton, v souladu s jeho stylistickou charakteristikou autorka při pojednávání o aktuálním tématu využívá ironii, sarkasmus, nadsázku a hyperbolu, jak je ostatně zřejmé už z uvedeného úryvku. Expresivita se objevuje na morfologické i lexikální úrovni: *»Ale – všechno vždycky spěje k tomuto bodu – nesnáším řeči*

o rovnoprávnosti a jsem na ně těžce alergická. Nevím proč. Každý jsme nákej.» Naproti tomu Milan Pohanka odpovídá odborným, resp. odborněpopularizačním stylem, používá spisovný jazyk bez subjektivních a expresivních prvků na jakékoliv rovině:

(...) Zákon totiž u nás nestanoví pevnou částku výživného podle věku dítěte a podle počtu vyživovacích povinností a výdělku otce, jak je tomu např. v NDR. Je to na újmu jednoty a nestrannosti rozhodování, a proto se v tomto směru uvažuje o změně. (Dr. Vilém Másílko: Některá hlediska úpravy výživného nezletilců, Socialistická zákonnost č. 7/1966, str. 420 – 433.) Dosavadní způsob má však právě přednost, kterou mu upírá autorka: umožňuje vzít zřetel na různé další okolnosti případu (zdravotní stav dítěte, poměry v domácnosti obou rodičů apod.) a volný odhad potřeb dítěte není předem omezen žádným stropem nebo propočtem. Při stanovení výživného se pak podle zákona přihlíží k výdělečným schopnostem a možnostem obou rodičů. Příspěvek matky je přitom úplně nebo zčásti nahrazen jejím osobním výkonem péče o dítě. O to víc musí přispívat muž. Svěřuje-li se dítě do výchovy otci nebo jiné osobě, ukládá se vyživovací povinnost podle stejných zásad matkám. Pokud jde o zákonnou úpravu, je proto sotva důvod ke stížnostem na nedostatek rovnoprávnosti. (...)

Jsem přesvědčena, že polemický ráz dialogu může být velkou měrou způsoben právě stylovou odlišností obou replik a nedostatečným zohledněním důsledků, které z ní plynou. Zdenka Neumannová plně využila prostor pro hyperbolu a sarkasmus, který jí žánr fejetonu poskytl. Milan Pohanka ale reagoval, jako by se jednalo o formální stížnost, ve které se každá věta má chápat doslovně a má se podrobit zkoumání stran její oprávněnosti. Fejeton je plný různých narážek a ironicky vyprávěných příhod, je skutečně problematické interpretovat, který výrok má čtenář chápat ironicky a který doslovně. Věty Zdenky Neumannové *»Podle nových směrnic jsou na některých odvětvích vysokoškolského studia dívky nežádoucí. Najmě na lékařství a na některých oborech přírodovědných.*» Milan Pohanka bez zaváhání vyložil jako odkaz na skutečné směrnice. Jelikož žádná taková neexistuje, autorka fejetonu je v jeho článku představena jako nekompetentní osoba: *»Především je však překvapující, jak malý přehled o zákonech a soudní praxi vychází najevo právě u autorky, která vedle svého povolání redaktorky vykonává funkci soudkyně, a která se proto zúčastnila i zvláštního školení.*» Skutečně, Neumannová se ve fejetonu odvolává na nové směrnice, ale vzhledem k tomu, že přesně neuvádí jejich číslo (nebo jinou specifikaci), ani na které škole že mají platit, a především s ohledem na ironické ladění celého jejího článku nemůžeme vyloučit, že zmínka o inkriminovaných směrnících byla jen další provokující poznámkou

k tématu rovnoprávnosti obou pohlaví, a nikoliv odkazem na současné právo. V tomto případě by protivníkovy poznámky o autorčině profesní nezpůsobilosti nebyly na místě. Nutno ještě dodat, že v porovnání s jinými polemikami publikovanými v té době není tato polemika nijak vyostřená a nesouhlas je vyjádřen velice neagresivně.

Milan Pohanka reflektuje hned na začátku své reakce, že Zdenka Nemumannová napsala svůj článek fejetonistickým stylem: *»Již dosti rovnoprávnosti? Pod tímto názvem – jen bez otazníku – byl v 9. čísle Literárních novin uveřejněn lehkým perem, s vtipem a nespornou elegancí psaný fejeton, který bylo požitkem číst. Přesnost a úplnost tímto způsobem sdělených informací odpovídala však této brilantní formě už méně.«* Ale nadále s textem zachází, jako by se nejednalo o fejeton, ale o odborný text.

Co se týče vztahu dialogických sítí a stylové homogenosti, na základě tohoto příkladu můžeme říct, že jednotný styl není podmínkou existence sítí. Mohli bychom dokonce předpokládat, ale to už je spekulace, že by se stylová různorodost mohla stát stimulem pro rozvoj diskuse: autorka fejetonu by se v dalším článku mohla ohradit, že její oponent reagoval neadekvátně, když na fejeton kladl nároky odborného textu, a v tomto duchu by se debata mohla rozvíjet, podobně jako když aktéři dialogu vyjednávají o definicích a obsazích sociálních kategorií při členské kategorizační analýze [Nekvapil 2006].

5.4 Roky 1967 a 1952

5.4.1 Témata a způsoby vedení dialogu

Primárním cílem této práce nejsou obsahy jednotlivých mediálních diskusí, ale dovolím si krátkou poznámku o nich. Za významné a příznačné totiž vzhledem k politické situaci obou roků (1952, 1967) považuji téma ideologie. Diskuse každé doby jsou bezesporu, ať vědomě nebo podvědomě, ovlivněny tím či oním světovým názorem. V sítích z roku 1952 však tento fakt nebyl nijak reflektován, ani se nemluvílo o tématu ideologie samotné, o její podobě. Do protikladu byly často stavěny socialistické a imperialistické státy a životní poměry v nich, hodnocení obou pólů však bylo vždy jednoznačné, mnohdy přímo militantně. Ideologie byla předmětem článků jen pro účely hodnocení, neprobíhala její analýza. Tento protiklad byl

dokonce vlastním tématem mnohých článků nebo alespoň jejich výraznou částí. Naproti tomu v roce 1967 se už nesetkáváme s tímto nesmiřitelným antagonismem v tak vyhocené podobě, což s odstupem několika desítek let můžeme s jistotou interpretovat jako zmírnění radikálních pozic vládnoucí skupiny. Navíc, a to snad ještě silněji ukazuje na uvolnění politických poměrů, zde najdeme dialogické sítě, v nichž se diskutuje o místu ideologie v polemice, o jejím právu či nepravu na zásahy do posuzování určitých jevů.

Uvádím jako příklad dvě sítě, ve kterých se objevil oproti roku 1952 nový typ vedení dialogu. V síti „Cizí jazyky“ několik čtenářů RP diskutuje o potřebě zvýšení znalosti cizích jazyků alespoň pro pracovníky určitých profesí. Předmětem sporu není „téma samotné“, tedy otázka, zda se učit či neučit cizí jazyky, ale diskuse je vedena o metodice, o způsobu, jakým se má dosáhnout zvýšení těchto kompetencí, o jejichž potřebnosti jsou obě strany přesvědčeny. V roce 1952 se většinou jednalo o témata, na která existovaly z vládnoucí strany jednoznačně žádoucí odpovědi. Podstatný byl vytyčený, zformulovaný cíl, ale diskusi o metodice dosahování těchto cílů nebyl v médiích dáván prostor. Toto je můj dojem z četby tiskovin příslušných dvou let, nemohu jej přesvědčivě doložit dostatečným množstvím materiálů ani žádnou teorií, proto uvádím alespoň příklad. Druhý nový typ v mediálním rozhovoru zastupuje síť „Zborov“. Sporným bodem ve stručném historickém pojednání se stal ideologický výklad působení československých legií v Rusku za první světové války. Aktéři dialogu se rozcházejí v hodnocení legionářského vystoupení, jádro sporu je politické, čili bojovali legionáři ve světové válce za tu „správnou“ stranu? Obhájci legionářů říkají, že v dané době politická situace ještě zdaleka nebyla stabilizovaná a tudíž se vojáci nemohli orientovat podle informací, které máme o tehdejší situaci dnes (a těžko jim proto vyčítat i jejich případné politické pomýlení), a že legionáři nemohli jednat protisovětsky, což jim jeden aktér dialogu zazlívá, jelikož Sovětský svaz v té době ještě ani neexistoval. Žádná podobná diskuse (otevřený spor o politických významech některých jevů, událostí) se v sítích roku 1952 nevyskytla. Častým zjevem byly články s politickým obsahem, které informovaly o stavu věcí a hodnotily ho, ale v žádném případě nebyly otevřeny diskusi a konkurenčním stanoviskům. Tento nový způsob vedení dialogu představuje velký posun od roku 1952, v němž, s určitým zjednodušením, převažovaly krátké texty a pouze dvě schémata dialogu: „stížnost/pochvala – podpora stížnosti/pochvaly“ a „problém – řešení“. Období těchto jednoduchých modelů se vyskytovaly i nadále, ale už nebyly jedinou možností dialogu.

5.4.2 Aktéři sítí v letech 1967 a 1952

Aktéry mediálních dialogů v sítích roku 1967 byli většinou čtenáři RP a dalších periodik a také jejich redaktoři, v tom se situace od padesátých let nezměnila. Změnila se však míra redaktorských zásahů do čtenářských ohlasů a dopisů. V roce 1952 byly autory článků většinou redaktoři RP a často v nich citovali ze čtenářských dopisů, naproti tomu v roce 1967 jsou otištěné příspěvky v RP mnohdy tvořeny celými čtenářskými dopisy bez dalších zásahů redakce (alespoň tak situace vypadá). Tímto systémem se otevírá mnohem větší prostor pro debatu. Pokud má čtenář k dispozici jen úryvky citací z cizích dopisů (model 1952), skutečně mu nezbyvá téměř jiná cesta, než pouze vyjádřit svůj souhlas nebo nesouhlas, což se ovšem nedělo, s uvedeným článkem či citací z něj. Pakliže noviny uveřejní celý dopis jednoho čtenáře, může další čtenář sledovat jeho výklad, způsob argumentace i celý kontext jeho příspěvku a případné reakce a polemiky se pak mohou ubírat více směry, poskytují prostor pro podrobnější analýzu sporné situace.

6. Rok 1972

6.1 Data a témata (1972)

V souladu s naším očekáváním se v roce 1972 v porovnání s rokem 1967 počet mediálních diskusí a jejich dialogických událostí snížil, pracuji s korpusem třinácti sítí: dvou jednočlánekových, sedmi dvoučlánekových a čtyř tříčlánekových. Stejně jako v předchozích letech se mi nepodařilo najít všechny události, na které jsem získala reference, často z důvodu nepřesného odkazování jedné události na druhou, např.: „Poslední dobou se hodně mluví o...“ nebo „Nedávno otisklo Rudé právo některé mé myšlenky a názory...“.

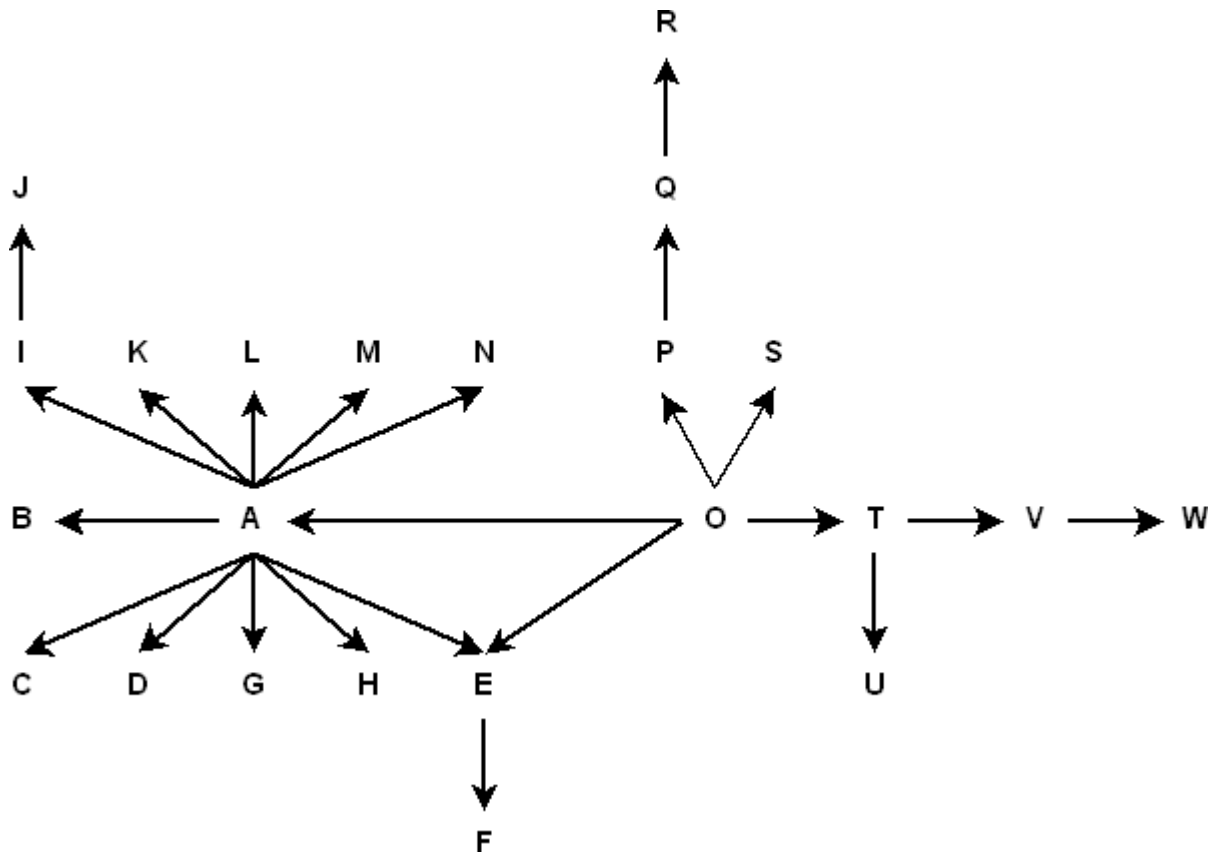
Převažují sítě s tematikou „budování socialismu“ a potíží, které s sebou přináší: několikrát se mluvilo o nedostatečném počtu bytů, dále o napravování nedostatků ve strojírenské metalurgii, o nedodržování termínů na stavbách, o výchově řídicích pracovníků. Předmětem jednoho sporu bylo, zda k nezlepšování pracovních postupů dochází jen kvůli pohodlnosti vedoucích pracovníků, kteří si nechtějí komplikovat práci zaváděním změn do výrobních procesů, nebo zda příčina stagnování průmyslu leží jinde. Jiný komentátor se dožadoval vyšší podpory iniciativního chování a nabádal pracující, aby do své práce dávali více, než jim ukládá pracovní smlouva. Jedna poznámka reprezentující malou dialogickou síť s nelibostí komentuje současný stav užívání češtiny. Je zajímavé, že toto téma se vyskytuje i v sítích jiných sledovaných roků.

6.2 Síť „Byty II“ (1972)

Téma bytů a jejich nedostatku, zejména v Praze, se v tisku v roce 1972 objevovalo poměrně často. Ukážeme zde jednu dialogickou síť zabývající se tímto problémem. V korpusu za rok 1972 patří do skupiny rozvinutějších sítí. Je reprezentována třemi (nebo čtyřmi) články, z nichž mám k dispozici jen dva, ale tvoří ji dvacet dva dialogických událostí, resp. možná jich je jen dvacet jedna, v jednom případě totiž není zřejmé, zda se jedná o novou dialogickou událost, nebo již o dříve zmíněnou⁹. V níže uvedeném schématu je zobrazena širší varianta,

⁹ Úplný počet dialogických událostí by byl ještě vyšší, kvůli přehlednosti pracuji se shrnujícími událostmi E a F, které jsou ve skutečnosti skupinami událostí.

v takovéto situaci by síť byla reprezentována čtyřmi články v RP, ale není vyloučeno, že události B a I jsou totožné, pak by neexistovala událost I a k události J by vedla šipka (odkaz) z události B. S podobnou strukturou, jako má tato síť, tedy nízký počet článků a relativně vysoký počet dialogických událostí, jsme se již setkali u některých sítí z předchozích let.

Obrázek č. 3

Popis obrázku č.3

A článek v RP 5.2.1972 Praze pomůže jedině větší výstavba

B sloupek v RP (nepřesný odkaz)

C volební program, rozhodnutí v něm

D žádost pražského zpravodaje RP o vyjádření náměstka primátora

E čtenářské dopisy, u čtyř z nich byla uvedena jména a konkrétní dotaz nebo připomínka

F návrhy uvedené ve čtenářských dopisech

G 2 336 požadavků na náhradní byt, které se sešly v tomto roce

H návrhy a stanoviska, jimiž se občanské výbory podílejí na tvorbě bytových pořadníků

I co se nedávno psalo v RP (možná totožné s událostí B)

J Směrnice k provádění zákona o hospodaření s byty, které vydal NVP

K náměstkovo potvrzení nedostatečnosti současné výstavby v Praze

L opatření ministerstva stavebnictví ČSR

M státní plán

N nesprávná rozhodnutí z let 1968 a 1969

O článek v RP 23.5.1972 Byty pro pražské i mimopražské stavbaře

P čtenářské dopisy – reakce na článek A

Q závody se při přidělování bytů pouze mimopražským zájemcům odvolávají na pokyn NVP

R pokyn Národního výboru hlavního města Prahy

S žádost o vyjádření primátora ohledně situace popsané událostmi Q a R

T vybrané citace z primátorovy odpovědi

U usnesení vlády ČSR č. 81 ze 14.4.1971

V vláda projednává zásady pro přidělování bytů stavbařům

W co se v zásadách navrhuje

Článek A je rozhovor s náměstkem pražského primátora o bytové problematice, před samotným rozhovorem redaktor uvádí čtenáře do kontextu a odkazuje na dřívější článek k tématu: *Hospodaření s byty je stále velmi citlivou oblastí našeho života. Dokazuje to i záplava dopisů, která vždy následuje i za malou poznámkou na toto téma. Tak tomu bylo*

i v případě sloupku (událost B), konstatujícího, že za současného nedostatku pracovních sil... Ještě v úvodu redaktor odkazuje na volební program, informuje o žádosti o rozhovor s kompetentním odborníkem a zároveň se zmiňuje o čtenářských dopisech, které k této problematice do redakce přišly: ...i v příštím období musí značnou část nových bytů dostat ti, kteří přijdou se svými rodinami do Prahy z jiných částí republiky. I když jde o rozhodnutí známé z volebního programu (událost C), přece k němu i dodatečně řada čtenářů napsala své názory, svá stanoviska a současně žádala o vysvětlení (událost E). Protože některé otázky nebo připomínky se opakovaly častěji, požádal náš pražský zpravodaj o vyjádření náměstka pražského primátora (událost D)... Jednotlivé otázky pro náměstka primátora jsou většinou uvedeny stručným odkazem na čtenářský dopis nebo přímo na zkušenost v něm popsanou, např.: Velmi časté jsou připomínky, že v Praze dostane byt dříve mimopražský zájemce a že mladí Pražané, chtějí-li dostat byt, se musejí stěhovat jinam. Ing. H. Zikmundová z Prahy 3 to ilustruje příkladem svého bratra, který pracoval v Motorletu a odstěhoval se do Olomouce (událost E). Někteří čtenáři rozšiřují dialogickou síť (kromě svých dopisů) ještě o vlastní návrhy k tématu, které v dopisech redakci předkládají: Na pořadník tedy zbude jen velmi málo. Tím víc vyniká potřeba pozorně hospodařit s tím, co máme. Uvědomují si to i mnozí čtenáři, když - tak jako A. Brosinger z Prahy 7 - navrhují do hospodaření s byty zapojit širší aktiv občanů a vypracovat důkladnou koncepci (událost F)... V rámci odpovědi na jinou otázku náměstek konstatuje, že mnoho lidí žádá o přidělení bytu: Například v tomto roce se sešlo 2336 odůvodněných požadavků (událost G) na přidělení náhradních bytů. Další dotaz se týkal bytových pořadníků, náměstek vysvětluje, jak jsou tvořeny, a rovněž odkazuje na článek v RP, v němž se psalo o určitých směrnících NVP: Bytové pořadníky jsou zveřejňovány a na jejich tvorbě se podílejí i občanské výbory svými návrhy a stanovisky (událost H). Nedávno NVP – jak jste psali i v Rudém právu (událost I nebo B) - vydal nové Směrnice k provádění zákona o hospodaření s byty (událost J). V následující dialogické události redaktor shrnul náměstkův postoj, položil další otázku a v odpovědi se objevily nové dialogické události: Potvrzujete, že současná výstavba požadavkům Prahy nestačí (událost K). Jak zabezpečujete její rozšíření? Vzhledem k tomu, že stavebnictví je ústředně řízeno, je rozhodujícím činitelem pro splnění tohoto úkolu opatření ministerstva stavebnictví ČSR (událost L), (...) Úkolem státního plánu (událost M) je zvětšit celkový objem odevzdávaných bytových jednotek do roku 1975 na 10826. Závěrečná otázka se týká spekulací s byty, náměstek vysvětluje, jak a kdy došlo v tomto směru k nesprávným krokům: V minulém roce orgány některých ONV musely napravovat řadu nesprávných rozhodnutí (událost N), zejména z let 1968 a 1969, kdy se

pod záminkou rekolaudace měnily činžovní vily na rodinné vilky a pak se vymáhala neoprávněná bytová rozhodnutí. Téměř po čtyřech měsících uveřejnilo RP další článek k bytové problematice Byty pro pražské i mimopražské stavbaře, který se do sítě zapojuje odvoláním se na článek z 5.2.1972, ale i na dopisy, na jejichž popud byl rozhovor s náměstkem primátora uskutečněn: Na připomínky našich čtenářů k bytové politice v hlavním městě (událost E) odpovídal už 5. února náměstek pražského primátora Ing. K. Spal v článku zveřejněném pod titulkem Praze pomůže jedině větší výstavba (událost A). Autor znovu otvírá téma diskutované v prvním článku, protože se k němu znovu vraceli čtenáři s odkazem na nový jev (novou dialogickou událost), proto žádá, aby se k ní vyjádřil pražský primátor, a uvádí některé pasáže z jeho písemné odpovědi: Po zveřejnění článku (událost A) nás však znovu několik čtenářů upozornilo (událost P), že jednotlivé stavební závody i nadále přidělují byty pouze mimopražským zájemcům a odvolávají se (událost Q) na pokyn Národního výboru hlavního města Prahy (událost R). Náš pražský zpravodaj proto předal toto upozornění primátorovi dr. Z. Zuskovi a požádal ho o vyjádření (událost S). Z jeho dopisu (událost T) vyjímáme: ...usnesením vlády ČSR č. 81 ze 14.4.1971 bylo uloženo (událost U) ministru stavebnictví, aby... (...) Protože plněním tohoto usnesení by hrozil odchod některých pražských občanů, dosud pracujících ve stavebnictví, projednává vláda ČSR (událost V) zásady pro přidělování bytů stavbařům. V zásadách se navrhuje, aby byly upřesněny procentní počty bytů (událost W)...

Na příkladu této sítě budeme ilustrovat specifické odlišnosti mediálních dialogických sítí od běžných rozhovorů tváří v tvář, jak už jsem se o nich zmínila v kapitole 1.2: různou distribuci replik v čase a prostoru a zmnožení replik (více na sobě nezávislých replik zabývajících se stejnou událostí, informací apod. nebo více reakcí od více aktérů na jedinou repliku) [Nekvapil – Leudar 2002].

Co se týče různé distribuce dialogických událostí v čase a prostoru, analyzovali jsme už síť, u níž byl tento rys markantnější (kapitola 5.2.2), ale i v případě této sítě je zřetelný. Diskuse v novinách probíhala v první polovině roku 1972, ale do sítě jsou zařazovány také starší dialogické události, nejstarší je pravděpodobně (u všech událostí nemáme přesnou dataci) událost N, rozhodnutí z let 1968 a 1969. Necelý rok před zahájením diskuse na stránkách RP bylo zveřejněno usnesení vlády č. 81 (událost U) a dále je v síti skupina událostí, jejichž datum uveřejnění neznáme, ale je pravděpodobné, že jsou starší než články z roku 1972 řádově o měsíce, možná i o několik roků: volební program

(událost C), Směrnice k provádění zákona o hospodaření s byty (událost J), opatření ministerstva stavebnictví ČSR (událost L), státní plán (událost M). Všechny tyto časově relativně vzdálené události tvoří jednu síť, protože aktéři komunikace je propojují svými odkazy, rozhodují o jejich relevanci pro dané téma tím, že je začleňují do probíhající diskuse – dialogické sítě.

Podobně různorodá je situace také v případě prostorové distribuce dialogických událostí této sítě. Prostorem zveřejnění článků, čtenářských dopisů (včetně případných návrhů) a názorů pražského primátora a jeho náměstka bylo RP. Nevíme, jakou formou byly podány žádosti zpravodajů RP o tyto rozhovory s primátorem a jeho náměstkem, RP jen informovalo o jejich vyslyšení, byly tedy předtím realizovány prostřednictvím jiného komunikačního média nebo prostoru. V síti se objevila poměrně velká skupina událostí, které byly produkty určitých institucí, které mívají svůj vlastní úřední prostor, jímž komunikují s veřejností, zveřejňují jeho pomocí svá rozhodnutí a nejsou v tomto směru odkázány na masmédiá: volební program (událost C), 2 336 požadavků na náhradní byt (událost G), Směrnice k provádění zákona o hospodaření s byty (událost J), státní plán (událost M), opatření ministerstva stavebnictví ČSR (událost L), nesprávná rozhodnutí o bytech z let 1968 a 1969 (událost N), pokyn Národního výboru hlavního města Prahy (událost R), usnesení vlády ČSR č. 81 ze 14.4.1971 (událost U), co se navrhuje v projednávaných zásadách (událost W). V případě události H (návrhy a stanoviska, jimiž se občanské výbory podílejí na tvorbě bytových pořadníků) by mohla být komunikace také určitým způsobem prostorově formalizována, tedy mohla mít svůj oficiální prostor, kde by probíhala (např. porady občanských výborů), ale nemám o tom žádné upřesňující informace. Jinak tomu může být s událostí Q (závody se při přidělování bytů pouze mimopražským zájemcům odvolávají na pokyn NVP), není totiž zřejmé, jestli se jedná o oficiální odvolání, která by měla třeba i podobu písemného vyrozumění žadatelům o byty, anebo jestli tato citace ze čtenářských dopisů je jen parafrází rozhovoru žadatele o byt s příslušným úředníkem v daném podniku. Podle toho by se lišil i prostor zveřejnění (uskutečnění) příslušné dialogické události. Zbývá ještě událost V (vláda projednává zásady pro přidělování bytů stavbařům). Jednání vlády by patřila do výše zmíněné skupiny událostí, které mají svůj úřední prostor pro komunikaci s veřejností. Její specifikum spočívá v tom, že jednání teprve probíhá, nejsou z něj zatím známy žádné závěry, které by mohly být na nějakém komunikačním prostoru zveřejněny.

A nyní ke druhému specifickému rysu mediální komunikace: zmnožení replik

v případě této sítě ukazuje velký počet čtenářských dopisů reagujících na jeden článek v RP (události E, P). V jiných sítích z našeho korpusu tento jev můžeme pozorovat na dopisech se stejným tématem, které přišly do redakce RP a na něž noviny reagovaly článkem věnujícím se dané problematice. Tento případ se vyskytl v síti „Brambory“ (kapitola 4.3), událost D (Podobných dopisů nám do redakce přišlo již několik.) o této situaci přímo informuje. Ačkoliv podle slov události D nepoznáme přesně, o čem se v dopisech psalo, můžeme předpokládat, že se jednalo o téma nedodržování stanovených cen určitého spotřebního zboží, nebyly-li to ve všech případech právě brambory, jimž se konkrétně článek věnuje. Pro náš soubor za celé čtyřicetileté období jsou tyto dva typy zmnožení replik příznačné. Objevují se v člancích RP poměrně často – pokaždé, když je předmětem dialogické sítě problém zasahující větší skupinu občanů. Množství čtenářských dopisů, na které se redaktoři odvolávají, slouží v textech, vedle informování o stavu věcí, také jako zdůraznění naléhavosti na rychlé řešení problémové situace. Dalším typem zmnožení replik jsou případy, v nichž byl článek v RP uvozen větou „Poslední dobou se hodně mluví o...“. I když podle tohoto neurčitěho odkazu je náročné dohledat další dialogické události, jedná se o zřetelnou informaci, že k danému tématu existuje v médiích nějaká dialogická síť, resp. že článek takto uvozený sdružuje do jedné sítě více událostí, které do té doby mohly být dialogicky nepropojené a spojené pouze shodným tématem. Specifickým případem zmnožení replik je situace, kdy jedny noviny přebírají celý článek z jiného periodika. Nejenže tím dochází ke zmnožení replik, ale také k jejich různé prostorové distribuci, podrobněji se této otázce budeme věnovat v následující kapitole 6.3.1.

V roce 1972 jsem k tématu nedostatku bytů našla dvě sítě, které však vzájemně propojeny nejsou, proto v této situaci nemůžeme mluvit o zmnožení replik, které se vztahuje na repliky jedné sítě. Ale není vyloučeno, že se někdo později v médiích bytové problematice znovu věnoval, svými odkazy tyto dvě sítě propojil a začlenil je tím do většího dialogického celku.

6.3 Rok 1972 a předchozí sledované roky

6.3.1 Specifický typ zmnožení replik

Na konci minulé kapitoly jsem se zmínila o zvláštním druhu zmnožení replik, k němuž dochází citováním celých článků nebo jejich velkých částí. V rámci našeho korpusu se s tímto jevem setkáváme poměrně často v sítích roku 1952. Článek v RP z 2.2.1952 nazvaný *Kdo stojí za kulisami vládního převratu v Egyptě* začíná slovy: *Pod tímto titulkem uveřejnilo „Svobodné slovo“ komentář k událostem v Egyptě. Právě se v něm m.j.: Na radu amerického a anglického velvyslance...* Celý text tvoří citace ze článku *Svobodného slova*. Článek v RP z 5.2.1952 *K situaci v Egyptě opět přebírá cizí komentář: List „Pravda“ uveřejnil 3. února dopis z Káhiry pod nadpisem „Co se děje v Egyptě“*. *Autor dopisu K. Habich charakterizuje politiku bývalé vlády Nahas paší a poznamenává: Místo toho, aby se opřela o lid...* Velkou část tohoto článku tvoří citace z dopisu K. Habicha. Tyto dvě sítě (reprezentované vždy jen jedním článkem) nejsou dialogicky propojeny, ke zmnožení replik tedy nedošlo v tom smyslu, že RP uveřejnilo dva články pojednávající o egyptské politické situaci; převzetím textů z jiných médií se článek *Kdo stojí za kulisami vládního převratu v Egyptě* zařadil do jedné sítě společně se článkem ze *Svobodného slova* a článek *K situaci v Egyptě* se stal dialogickou událostí sítě, ve které je také článek listu *Pravda*, dopis K. Habicha. Převzetím celých textů z jiných médií se články v RP zařadily do dvou různých dialogických sítí, rozšířily prostorovou distribuci replik těchto sítí a zároveň dlouhými citačními pasážemi zmnožily jejich repliky.

V roce 1972 se v RP objevila oproti roku 1967 nová rubrika: *Citujeme bez komentáře*, která produkovala stejné typy zmnožení replik jako výše popsané přebírání celých článků z jiných periodik v roce 1952. Protože podle názvu rubriky je zřetelné, že se jedná o citace z jiných masmédií, nebylo třeba na tuto skutečnost znovu upozorňovat v samotném textu článku (jak tomu bylo v člancích z roku 1952). Uvádím dva příklady, oba s hlavičkou „*Citujeme bez komentáře*“.

RP 4.1.1972: Diplomaty jsou bezcenné...

Italské univerzity a střední odborné školy se postupně začínají měnit v „továrny na nezaměstnanost“. *Studenti po studiích docházejí k závěru, že jejich vysoce oceňované*

diplomy nemají cenu ani papíru, na němž jsou vytištěny, ... (...) Ukazuje se, a to velmi markantně, že toto plánování není víc než fikcí... SUNDAY EXPRESS, Londýn

RP 13.1.1972: Rozbité kosti na dháckém popravišti

Když jsme klopýtali přes tisíce zlámaných kostí a rozčtvrcených koster, jimiž bylo poseto nově objevené popraviště na předměstí Dháky (hlavního města Bangladéše), začali jsme si uvědomovat, že rozsah masakrů v Bangladéši během posledních devíti měsíců nebude patrně nikdy znám. (...) Ukazuje se, že oběti byly usmrceny bodáky. Jejich těla pak rozsekána na malé kousky, které byly buď vhozeny do děr, nebo ukryty v husté trávě a porostu. THE TIMES

6.3.2 Témata

Na první pohled se sítě roků 1972 a 1967 odlišují svými tématy. Jak jsem se zmínila v kapitole 6.1, síť roku 1972 se až na výjimky zabývájí okruhem témat, který jsem označila jako budování socialismu. S touto tematikou se setkáváme během celého sledovaného čtyřicetiletého období, ale v roce 1967 byl okruh diskusních témat výrazně širší (literární produkce, historie, výchova dětí, studium cizích jazyků, zaměstnanost, chování československých turistů v zahraničí a další). V roce 1952 rovněž nebylo tematické spektrum tak široké, podobně jako v roce 1972 se často diskutovalo o otázkách průmyslu a administrativy, ale objevoval se tam navíc jeden prvek, který prostupoval velkou část sítí a který v roce 1972 sice nezmizel, ale nebyl už tak výrazný: vymezení se vůči nepříteli. Jednalo se o ideologické protivníky, nejčastěji imperialistické státy, československé emigranty do západních zemí a kulaky, kteří sabotují kolektivizaci zemědělství.

V předchozí kapitole jsme se věnovali struktuře sítě „Byty II“, nyní se k síti vracím v kontextu porovnávání dvou sledovaných roků. Z hlediska témat se sobě roky 1952 a 1972 blíží, ale právě zmíněná síť zároveň ukazuje rozdíl mezi atmosférou obou roků, která ovlivňovala i diskusní prostředí v médiích. V relativně malém souboru sítí reprezentujících rok 1972 se vyskytují dvě sítě zabývající se problematikou nízkého počtu bytů v Praze. Z toho můžeme usuzovat, že se jednalo o velmi aktuální problém, který se navíc týkal mnoha lidí, což je patrné z toho, že se redaktoři ve svých příspěvcích odvolávají

na četné čtenářské dopisy. V roce 1952 se na stránkách RP řešily problémy jiného typu. Jak už jsem se zmínila, specifickým druhem problému bylo ideologické vyrovnávání se s politickými protivníky, dále se řešily drobnější problémy jako nedodržování stanovených cen brambor (kapitola 4.3) nebo zbytečně dlouho rozkopané silnice v Kladně a jiné dílčí potíže, které omezovaly obvykle jen menší skupinu občanů. Zatímco tyto nesrovnalosti byly většinou vzápětí napraveny, bytová problematika na počátku sedmdesátých let nebyla během jednoho roku vyřešena a zároveň byla poměrně hodně medializována. V pracovním souboru za rok 1952 není žádná síť, která by připouštěla, že se stát neumí zbavit nějakého velkého problému. I závažný problém s vnitřním nepřítelem (protistátní spiklenecké centrum v čele s Rudolfem Slánským) uměla republika vyřešit. Buď v roce 1952 žádný nevyřešený problém podobného typu jako nedostatek bytů neexistoval, anebo, což je pravděpodobnější, byly politické poměry v roce 1972 o něco volnější, takže dovoľovaly určitou míru kritiky vůči nějakému společenskému nebo ekonomickému jevu. I ta však byla v některých příslušných článcích zároveň zmírňována informacemi o tom, že v kapitalistických zemích je bytová situace ještě mnohem horší.

6.3.3 Rudé právo 1967 a 1972

Jistou reformou prošla v období 1967 - 1972 také vnější stránka RP, zmizely některé rubriky a na jejich místě se objevily nové. V roce 1967 malé glosy v rubrice Zápisník často reagovaly na články v literárních periodikách a RP se jimi zapojovalo do leckdy poměrně rozsáhlé diskuse probíhající ve více masmédiích. Některé články byly v roce 1967 uvozeny nadpisem Reakce nebo Polemika, nejednalo se o pravidelné rubriky, jako byl Zápisník, ale alespoň takováto příležitostná vytvoření debatních koutků ukazují na jiný poměr k diskusi, než jaký RP zaujímal v letech 1952 a 1972. Co se týče nových rubrik v RP na začátku sedmdesátých let, měly názvy Komentujeme, Naše recenze, Citujeme bez komentáře, Malé zamyšlení a jiné. První dva názvy připomínají situaci roku 1952 v tom smyslu, že autory článků jsou opět plně redaktoři RP. Pokud chtějí ve svém článku odkázat na čtenářské ohlasy, neuveřejní celý čtenářův dopis, ale vyjmou z něj jen to, co považují pro danou situaci za nejpodstatnější. Neznamena to, že by čtenářské dopisy ve svém plném znění nebyly už vůbec publikovány, ale v nalezených sítích za rok 1972 se pracuje převážně s úryvky dopisů.

Zatímco v roce 1967 byly občas články uvozeny titulkem Polemika, v roce 1972 máme v souboru dialogických událostí takový případ jediný a ještě poněkud pozměněný:

článek Jak je to vlastně s pohodlností? (RP 6.6.1972) byl opatřen ještě dalším titulkem z redakce RP, který zněl: Trochu polemiky neuškodí. Takto formulovaný název ve mně vzbuzuje dojem, jako by polemika byla něco neobvyklého a nesamozřejmého, co je třeba téměř omlouvat tím, že polemiky bude jen trochu. A navíc za touto polemikou (Jak je to vlastně s pohodlností?) jednoho čtenáře s článkem Věc veřejná uveřejněným v RP 4.5.1972 následuje odstavec napsaný redaktorem RP, ve kterém oponuje výše publikovanému příspěvku ve prospěch prvního článku ze 4.5.1972. Noviny tedy daly prostor konkurenčnímu názoru, ale okamžitě ho korigovaly vlastním míněním. Z tohoto jednání je zřejmé, že existoval určitý názor, kterému se chtěla redakce RP blížit. Nemůžeme proto čekat, že by se na jeho stránkách rozvíjely debaty s protichůdnými stanovisky. V roce 1967 neměl tento „oficiální názor“ takto zjevně dominantní pozici, byl pouze jedním hlasem z většího počtu diskutujících aktérů. Obvykle tento názor zastávali autoři článků v RP oproti textům z jiných masmédií, obzvláště Literárních novin. Popsaná situace s uveřejněnou polemikou, která byla hned komentována poznámkou s redaktorovým opačným názorem, se podobá síti s byty, zmíněné výše, v níž se rozebírá aktuální problém týkající se velké skupiny občanů, ale zároveň se podotýká, že naše, tedy československá, situace, jakkoliv špatná, je v porovnání s mnohými západními zeměmi velice dobrá. V obou případech RP uveřejnilo nějakou skutečnost nebo něčí názor, který nebyl v souladu s oficiální státní ideologií, ale současně ho doplnilo tak, aby celkové vyznění článku oficiálnímu názoru odpovídalo. RP tedy formálně dává prostor k vyjádření všem lidem, ale fakticky je v tomto zdánlivě pluralitním prostředí zřetelně preferován jediný názorový směr.

6.3.4 Jiný pohled na diskusní prostředí v masmédiích

Znakem rozvinutosti diskusního prostředí, vedle množství diskusí, resp. dialogických sítí, může být také pružnost debaty. Nemyslím nyní názorovou pružnost, ale formální, tedy rychlost uveřejňování reakcí nebo polemik. Čím kratší doba uplyne mezi zveřejněním dvou replik, tím je celá debata aktuálnější, protože aktéři (i ti potenciální) mají stále v povědomí předcházející repliky, a je pro ně tudíž snazší zapojit se do diskuse. Podstatné je rovněž, že aktéři mají naději, že se jejich příspěvek dostane ke komunikačním partnerům brzy, tedy dokud bude aktuální. Repliky sítí z roku 1972 na sebe navazovaly s odstupem dlouhým dva týdny až šest měsíců. V sítích z roku 1967 také najdeme tříměsíční, pětíměsíční odstup mezi uveřejněním dvou replik, ale v oněch rozvinutějších, většinou literárních sítích, kterými se

rok 1967 odlišuje od let 1952 a 1972, po sobě repliky následovaly po týdnech, někdy jen po několika dnech. Repliky sítí v roce 1952 za sebou následovaly po uplynutí jednoho týdne (a nebylo to jen výjimečně) až dvou a půl měsíců.

Tabulka č. 1 uvádí pro jednotlivé roky průměrnou prodlevu, nejčastější délku prodlevy a druhou nejčastější délku prodlevy mezi uveřejněním dvou následujících replik. Jednotkami jsou týdny, měsíc jsem přepočítávala jako 4,5 týdne. Čísla jsou jen orientační také proto, že u relativně vysokého počtu sítí nemáme k dispozici přesná data všech událostí, tyto případy nemohly být do výpočtů zahrnuty.

Zajímavé je, že nejčastější hodnotou pro všechny tři roky bylo 4,5 týdne, tedy jeden měsíc. Podle hodnot průměru jsou si roky 1952 a 1967 velmi blízké, jejich jednotlivé členy byly zveřejňovány zhruba po měsíci, ale hodnota roku 1972 je více než dvojnásobná. Tento výsledek neodpovídá naší hypotéze, která předpokládala, že rok 1967 vytvořil nejpřívětivější prostředí pro diskusi v médiích, a naopak že roky 1952 a 1972 byly na diskuse chudší. Zatímco počtem dialogických sítí, resp. počtem článků tvořících jednu síť pro jednotlivé roky byla tato hypotéza potvrzena, tímto novým kritériem už nikoliv. Ale přestože v tabulce uvádím průměrné prodlevy, domnívám se, že pro naše účely má větší vypovídací hodnotu modus (nejčastěji naměřená hodnota) než průměr (stačí jedno velice odlehle měření, aby výrazně změnilo průměr celého souboru). Z tohoto důvodu jsem do přehledu zařadila ještě druhou nejčastější délku prodlevy, jelikož ta nejčastější je pro všechny roky shodná. Tento ukazatel, jak je vidět z tabulky, již odpovídá naší původní hypotéze. Druhá nejčastější prodleva pro rok 1967 je 2, tedy zhruba poloviční doba, než jakou udává průměr a nejčastější prodleva pro tento rok. Naproti tomu pro rok 1952 je tato hodnota 11,25 (dva a půl měsíce), prodleva se tedy oproti průměru a nejčastější hodnotě více než zdvojnásobila, téměř ztrojnásobila. V roce 1972 je situace s druhou nejčastější délkou prodlevy nevyrovnaná, stejnou četnost měly prodlevy 2 týdny, 2,5 měsíce, 3,5 měsíce a 6 měsíců. Mezi těmito prodlevami převládají delší časové úseky, než jaký je v roce 1972 průměr a nejčastější hodnota. Průměr těchto druhých nejčastějších hodnot za rok 1972 je 14, což opět potvrzuje naši hypotézu o méně pružné diskusi na počátku sedmdesátých let v porovnání s rokem 1967.

	1952	1967	1972
Průměr	3,9375	4,5	9,25
Nejčastější hodnota	4,5	4,5	4,5
Druhá nejčastější hodnota	11,25	2	27/ 15,75/ 11,25/ 2

Tabulka č.1

Na začátku této kapitoly jsem mluvila o rozvinutosti diskuse, ale je nutné zde připomenout také rozdílnost mezi sítěmi roku 1952 a 1967, 1972. Lépe řečeno, o sítích roku 1952 můžeme hovořit jako o diskusích jen stěží. Jak jsme zjistili v kapitole 4.2., tyto sítě jsou tvořeny převážně souhlasnými ohlasy a odpověďmi tázaných s požadovanými řešeními určitých situací, ovšem názorové konfrontace aktérů se tam nevyskytují. Nemůžeme tedy tvrdit, že rok 1952 byl nakloněnější diskusi než rok 1972, ačkoliv podle tabulky č. 1 to tak vypadá. Můžeme pouze konstatovat, že repliky těchto sítí (rok 1952) s nediskusním charakterem byly zveřejňovány s menší časovou prodlevou, než repliky sítí, z nichž některé diskusemi byly, v roce 1972. Rok 1967 má sice o málo větší průměr než rok 1952, ale jeho druhá nejčastější hodnota je výrazně nižší než v obou zbývajících letech, což potvrzuje hypotézu o pružnějších debatách v tomto roce.

Pružnost debaty ve smyslu, jaký jsme zde vymezili, významně ovlivňují redakce příslušných periodik. Délky prodlev mezi uveřejněním jednotlivých replik tedy vypovídají nejvíce o pružnosti těch orgánů, které rozhodují o zařazení určitých článků do tisku, a o jejich ochotě vytvářet diskusní prostředí, méně již o diskusním prostředí mezi všemi potenciálními aktéry komunikace, kteří jsou při zapojování se do mediálních debat závislí právě na médiích a jejich aktuální (ne)podpoře diskusí.

7. Pojmový aparát

V této kapitole upřesníme používání výrazů *replika*, *dialogická událost*, *mediální dialogická síť*, *diskuse*, *debata*, *reakce* a *polemika*. V úvodní kapitole jsme již význam některých z nich vysvětlovali, ale při analýze sebraného mediálního materiálu jsme používali navíc i některé další výrazy, které zde však nebyly doposud blíže specifikovány. Nyní se vrátíme ke všem těmto výrazům a budeme se věnovat také vztahům mezi nimi.

Výraz *polemika* používáme ve smyslu spor, „střetávání vyhraněných protichůdných názorů“ [Vlašín 1984]. Výrazy *diskuse* a *debata* jsou zde užívány jako synonyma [Pala – Všianský 1994] ve smyslu „výměna názorů“ [Havránek 1989], případně i „průběh rozpravy“ [Vlašín 1984]. Avšak řekne-li se „výměna názorů“, není jednoznačně patrné, jaká byla míra shody či neshody vyměňovaných názorů. Oba výrazy (*diskuse*, *debata*) zde používáme pro označení takové komunikace, v níž se vyměňují ne zcela shodné názory, ovšem nemusí se jednat přímo o vyostřenou polemiku. Jiným typem komunikace je *bezvýhradné přijetí* cizího názoru.

Potřeba rozlišení významů těchto výrazů vznikla při charakterizování rozdílů mezi dialogickými sítěmi z roku 1952 a z ostatních sledovaných let. Jedním z rozdílů byla právě nepřítomnost *debaty* v sítích z počátku padesátých let. Obsah mediální dialogické sítě totiž nemusí být vždy debatou nebo diskusí ve smyslu *výměny názorů*. Příkladem může být síť „Boháči na vsi“ (1952). Autor její první dialogické události vysvětluje, proč jsou kulaci (vesničtí boháči) překážkou v rozvoji JZD. Druhý člen této dialogické sítě s první událostí nepolemizuje, ani k ní nepřidává nové informace, které by např. odhalovaly další okolnosti či aspekty příslušného tématu, ale pouze souhlasně navazuje:

RP 5.9.1952: Smířlivecký postoj k vesnickým boháčům je brzdou rozvoje JZD

Článek, uveřejněný pod uvedeným titulkem dne 14.8. v Rudém právu, je správný a pravdivý. Předsednictvo OV KSČ projednávalo článek na své nejbližší schůzi. Na jeho základě svolal okresní výbor KSČ Praha-západ aktivisty vesnických organizací strany, kterým byly dány konkrétní směrnice, jak vést komunisty na vesnicích k přesvědčování družstevníků

o škůdcovství vesnických boháčů, aby kulaci byli z družstev vyloučeni. (...)

Bezvýhradné přijetí názorů z předchozí dialogické události je vyjádřeno zřetelně první větou článku (*Článek, uveřejněný pod uvedeným titulkem dne 14.8. v Rudém právu, je správný a pravdivý.*), která názorně ukazuje, jak mohou být uvozeny nepolemické i nediskusní dialogické sítě. Další text této druhé dialogické události už pouze informuje o opatřeních zavedených na základě skutečností, které byly vysvětleny v první dialogické události.

Uvádím také příklad polemického navázání dvou replik jedné sítě z roku 1967. Karel Pichlík odpovídá na článek B. Köhlera:

RP 30.8.1967: Co je třeba přehodnotit?

Domnívám se, že je povinností každého historika odpovědět na způsob, jakým B. Köhler polemizuje. (...) B. Köhler zachází s historickými fakty velmi zjednodušeně. B. Köhler píše: (...) Co a koho má na mysli pod pojmem „revoluční české a dělnické hnutí“? Sociálně demokratickou stranu a jejího předsedu, místopředsedu Českého svazu poslaneckého a šéfredaktora Práva lidu Bohumíra Šmerala? (...) To je jedna stránka pochybených tvrzení B. Köhlera. Druhá souvisí s odpovědí na otázku, koho a jaké politické směry má B. Köhler na mysli, když mluví o „čs. buržoazii“ (v té době mohla ovšem existovat buržoazie česká nebo slovenská, a nikoli „čs.“). Má na mysli politiku mladočechů? Jestliže ano, týká se jeho tvrzení Tobolky a Fiedlera, kteří spolu s agrárníky a sociální demokracií byli tvůrci známé orientace české politiky na další existenci Rakousko-Uherska? Nebo Kramáře a Rašína s jejich projektem „slovanského impéria“, v němž by ruský car byl i českým králem? (...)

Výraz *reakce* zde používáme jako synonymum pro *dialogické navázání*. Oba výrazy jsou neutrální v tom smyslu, že z nich není zřejmé, zda se jednalo o souhlasné, ne zcela souhlasné či zcela nesouhlasné navázání na předchozí dialogickou událost.

Odlišili jsme zde mediální dialogickou síť polemickou (diskusní) a nepolemickou (nediskusní); lépe řečeno jako polemické či nepolemické nelze vždy charakterizovat celé sítě, ale pouze jednotlivá dialogická navázání mezi dvěma či více dialogickými událostmi nebo replikami v rámci jedné dialogické sítě.

Za povšimnutí stojí skutečnost, že sami aktéři mediální komunikace a rovněž

redaktoři novin, kteří často působili v roli moderátorů rozhovoru, přijímali jednotlivá vystoupení jako součásti určitých dialogických celků (z našeho pohledu dialogických sítí). Dokládají to jak odkazy v úvodech článků na předchozí dialogické události, tak „žánrové“ nadpisy, kterými redakce novin někdy uvozovala články, např. Reakce, Polemika, Ohlas na články v Rudém právu (kapitola 6.3.3). Uvádím několik příkladů, v nichž aktéři komunikace v rámci svých replik používají výrazy *diskuse*, *polemika* atd., čímž prozrazují svou orientaci na dialog a jeho různé podoby. Dokládají tím, že si jsou vědomi své pozice „aktéra v dialogu“ a přímo ji verbalizují.

RP 2.8.1989 Když dva dělají totéž...

*(...) Bude lépe, když takové otázky a poznámky zaměřené na vyvolávání emocí (které jsou ve skutečnosti tím, co se ve sportu nazývá ranami pod pás) z našich **diskusí** vymizí, protože jsou pro samu podstatu **diskuse** nepodstatné a zavádějící. (...)*

RP 11.1.1989 Prokazovat původ majetku, či ne?

*(...) Každá **diskuse** má svá pravidla, k nimž patří zejména slušnost a úcta k odlišnému názoru. Proto dopisy obsahující urážky na adresu jednotlivých autorů za **příspěvek do diskuse** nepovažujeme. (...)*

RP 13.4.1989 Kdo chce měnit odborné v politické?

*(...) V **polemice** s příspěvkem v informačním bulletinu NIKA jsme se v objektivním, vědecky zdůvodněném pohledu zmínili jen o některých aspektech výstavby vodních děl na Dunaji. (...)*

RP 30.8.1967: Co je třeba přehodnotit?

*Domnívám se, že je povinností každého historika **odpovědět** na způsob, jakým B. Köhler **polemizuje**. (...)*

Nyní se zaměříme na pojmy *replika* a *dialogická událost*. Jak již bylo řečeno

v kapitole 1.2, *replikou* se rozumí příspěvek do rozhovoru, komunikace. Jelikož se zde zabýváme mediálními dialogickými sítěmi, replikami jsou pro nás pouze taková vyjádření (příspěvky do komunikace), která jsou zveřejněna pomocí některého masmédia. Zveřejněním v médiích se však z replik zároveň stávají i dialogické události, jimiž rozumíme články v tisku, pořady v televizi a rozhlas apod. (kapitola 1.2). Každá replika je tedy i dialogickou událostí. Ale pojem *dialogická událost* má širší význam, např. v dialogické události „televizní debata“ může zaznít několik replik z úst více aktérů komunikace. Mluvíme-li o dialogické události, jedná se obvykle o určité komunikačně institucionalizované jednání či moment, např. žádost, zpráva, rozhovor, dotaz, slib, rezoluce, zákon. Existují i případy, kdy jsou replika a dialogická událost zcela totožné, např. v polemice (diskusi) probíhající mezi dvěma aktéry v novinách je každý článek dialogickou událostí a zároveň replikou příslušného aktéra komunikace. Nutno ještě připomenout, že replikami a dialogickými událostmi jsou jen taková mediální vystoupení, která odkazují na jiné dialogické události, čímž se zařazují do určité dialogické sítě. *Mediální dialogická síť* je soubor replik, resp. dialogických událostí, které se vztahují k jednomu nebo k více společným tématům a které jsou navzájem dialogicky propojeny.

8. Rok 1989

8.1 Data a témata (1989)

Pracovní korpus za rok 1989 čítá sedmnáct mediálních dialogických sítí. Devět jich je tříčlánkových, tři jsou pětičlánkové, dvě dvoučlánkové, dvě čtyřčlánkové a jedna je jednočlánková. Stejně jako v letech 1967 a 1972 i v roce 1989 se v RP vyskytovaly ještě další dialogické sítě, ale s nimi jsme již nepracovali, protože jsme pro analýzy vybírali pokud možno sítě rozsáhlejší, a v posledním zkoumaném roce jich nebyl nedostatek. Při sledování RP v roce 1989 jsme vzhledem k politickým událostem skončili v polovině listopadu¹⁰. Co se týče počtu dialogických událostí v nalezených sítích, pohyboval se od čtyř do dvaceti šesti – po dvou případech se jednalo o sítě s událostmi čtyřmi, pěti, šesti, sedmi a dvanácti a po jednom případě o sítě s událostmi osmi, devíti, šestnácti, sedmnácti, devatenácti a dvaceti šesti. Ale tyto počty nejsou vždy zcela přesné, protože stejně jako v předchozích letech jsem i nyní v některých případech více dialogických událostí stejného typu sloučila kvůli lepší přehlednosti do události jediné (např. odpovědi více aktérů na tutéž otázku).

V roce 1989 se diskutovalo o péči o historická centra měst, o reformě gymnázií, o výrobě a možné škodlivosti kyseliny akrylové, o masovém stěhování lidí z vesnic do měst, o potřebě zákona udávajícího povinnost prokázat původ majetku, o výstavbě vodního díla Gabčíkovo – Nagymaros a jeho ekologických a ekonomických dopadech. Několik dialogických sítí se zabývalo tématem přírody a její ochrany, konkrétně šlo o obnovu lipového stromořadí v Jičíně, o stav našich lesů, o záchranu raků a jedna síť se věnovala velkému lokálnímu úhynu havranů. K těmto dvěma posledním sítím se ještě podrobněji vrátím. Nechyběla ani témata povinností členů socialistické společnosti – aktivita podniků v organizování kulturních akcí, angažovanost registrovaných členů strany v místě bydliště, práce orgánů socialistické samosprávy. Zajímavá je, především z perspektivy událostí po listopadu 1989, síť o Václavu Havlovi. Redakce RP v ní představovala široké veřejnosti jednoho z disidentů. Tento portrét Václava Havla i celé jeho rodiny byl podán z hlediska komunistického režimu, nezaznělo v něm proto ani jedno pozitivně hodnocené sdělení.

¹⁰ Cílem bylo prozkoumat určitá charakteristická období, nikoliv momenty zvratu. Ze stejného důvodu byl pro analýzu zvolen rok 1967 a nikoliv 1968. Politická změna přišla už v srpnu, zbývala by tudíž více než třetina roku, kterou bychom do zkoumání nezahrnuli. Naproti tomu v případě roku 1989 jsme vypustili měsíc a půl, abychom naplnili první kritérium: zachytit krajní podoby politické situace v rámci komunistického režimu.

8.2 Rok 1989 a předchozí sledované roky

Oproti roku 1972 počet dialogických sítí o něco stoupl. Ovšem jak už se ukázalo dříve, o diskusní otevřenosti médií více vypovídá spíše rozsáhlost sítí (počet jejich článků) než samotný počet sítí: i v zcela nediskusním roce 1952 jsme našli dialogické sítě s poměrně vysokým počtem dialogických událostí. Tyto sítě však byly reprezentovány pouze jedním nebo dvěma články v RP. Dialog v nich tedy probíhal ve smyslu intertextuálního propojování několika dialogických událostí, avšak nikoliv ve smyslu nových reakcí aktérů dialogu na zveřejněné repliky jiných aktérů komunikace.

Témata dialogických sítí v roce 1989 byla, podobně jako v roce 1967, různorodá. Oběma rokům je také společná, v souladu s naší hypotézou, určitá míra otevřenosti vůči rozdílným názorům. Tuto přístupnost polemikám můžeme ukázat na příkladu sítě “Ekonomická reforma”. Na stránkách RP se objevila v létě a na podzim roku 1989 a jejím předmětem byla polemika o přednostech a slabých stránkách ekonomického plánování na jedné straně a volného trhu na straně druhé. Polemizovalo se tedy o jednom ze základních principů komunismu, což jsme podle předpokladů v letech 1952 a 1972 nezaznamenali. V roce 1967 se názorová pluralita projevila především v literárních, ale i jiných sítích (kapitola 5.4.1).

8.3 Sítě “Raci” a “Havrani”(1989)

Sítím o racích a o havranech je společný, kromě zvířecího (ekologického) tématu, také polemický postoj vůči určitým státním či regionálním orgánům nebo vůči průmyslovým podnikům (které byly ostatně rovněž státní). Tento postoj, resp. jeho medializace, není v totalitním režimu samozřejmostí. Chápeme ho tedy také jako doklad jistého uvolnění politického režimu na konci osmdesátých let. Nutno dodat, že nejpolemičtější články nebyly uveřejněny v RP, ale v jiných médiích. V tom se situace podobá roku 1967, kdy byly články polemické vůči socialistické literární estetice zveřejňovány obvykle v Literárních novinách, ale ideově protichůdné odpovědi v RP.

V případě raků se jednalo o obnovení lomu u Lobendavy, který byl před šestnácti lety zatopen, a poté se do něj nastěhovali raci bahenní, mloci a čolci. Liberečtí pionýři se

zasazovali o zachránění živočichů žijících v někdejší lomu, což by ale znamenalo, že by se lom s horninou sienit nemohl obnovit. Střet byl tedy mezi ekologickým a ekonomickým přístupem. Mediální dialogická síť je tvořena především vyjádřeními Českomoravského průmyslu kamene Hradec Králové (podnik, který chtěl těžbu obnovit), Krajského střediska památkové péče a ochrany přírody v Ústí nad Labem, odboru kultury ONV v Děčíně, Chráněné krajinné oblasti Jizerské hory, Chráněné krajinné oblasti Labské pískovce a ještě dalších institucí. Většina se jich vyslovila pro obnovení kamenolomu. Po diskusi, během níž některé instituce změnilly svá stanoviska, bylo rozhodnuto, že se lom skutečně znovu otevře, ale že jeho dosavadní fauna bude přestěhována na jiné vhodné místo. První informace o zamýšleném obnovení lomu a o snahách pionýrů zabránit mu přinesla Mladá fronta, další články pak RP.

Události z druhé mediální dialogické sítě s ekologickým námětem neměly již takto smírné a kompromisní řešení. Koncem ledna 1988 v okolí Lednice došlo k hromadnému úhynu ptactva. Bylo nalezeno téměř tři tisíce mrtvých havranů polních, kavek obecných a vran šedivek. Dva nezávislé odborné rozborů potvrdily, že ptáci byli otráveni látkou, která je součástí jedů na hraboše. Tento jed byl aplikován na pole, v jejichž okolí k otravě ptáků došlo. Zde začalo pátrání autora nejrozsáhlejšího a obsahově nejbohatšího článku ze sítě "Havrani". Téma se však rozšiřuje a posouvá od úmrtí ptáků ke způsobu uskladňování jedů, hospodaření s nimi a celkově k míře užívání jedů a hnojiv v zemědělství. Z pátrání vyvstalo mnoho otázek, mimo jiné, který jed byl na pole vlastně rozhozen. Kdyby totiž jed na hraboše byl na pole aplikován předepsaným způsobem (výběr a množství použitého jedu), nemohl by způsobit smrt tří tisíc ptáků. Podrobnosti a bližší okolnosti příčiny úmrtí ptáků se autorovi článku zjistit nepodařilo. Celý text je velice ironický (až sarkastický) a kritický ke způsobu, jakým se pracuje s prudkými jedy v našem zemědělství. Dal by se charakterizovat nejspíše jako reportáž psaná esejistickým stylem [Mistrík 1984]. Dialogickými událostmi této sítě je kromě tří článků především řada vyjádření různých odborníků. Většina z nich však není jmenována, protože ti, kteří se nejdříve k situaci vyjádřili, svá slova později s postupným vyšetřováním případu popírali nebo si nepřáli být citováni.

Zejména síť "Havrani" připomíná současnou investigativní žurnalistiku. Jednak procesem pátrání po určitých informacích [1], ale také neúspěšným koncem, který někdy tento typ pátrání provází. Dalo by se říct, že se jedná o specifický typ neúspěšného závěru: žurnalistovi je z určitých vyšších míst (obvykle zřejmě z politických nebo finančních důvodů)

systematicky zabraňováno v odhalení pozadí určitého jevu. On proto přestane plýtvat svými silami anebo se dalšího pátrání vzdá, protože má strach z oněch vyšších míst, kterým se stal svou aktivitou nepohodlným. Strach se stal rovněž motivací (i v roce 1988) pro popírání vlastních slov několika odborníků, jak vyplývá z následujících dvou úryvků. Autor článku v nich cituje z dopisů, kterými ho dotyční odborníci žádali, aby svůj článek nepublikoval nebo aby je v něm necitoval:

Literární měsíčník, září 1988: Smrt havranů aneb Nic se vlastně nestalo

(...) Pečlivě, pozorně, ale se strachem z budoucnosti jsem si přečetl Vaši práci. Prosím vás o jednu věc: nezveřejňujte ji. (...)

(...) A věřte, bojím se, že bych to měl ve zbytku služebních let víc než těžké. Žít se totiž ničím jiným neumím. Nejsem žádný hrdina a mám ještě dva syny na studiích. Víc Vám snad říkat nemusím. (...)

Tento rys, hájení vlastních zájmů (téměř) za každou cenu je tudíž zřejmě typický pro politiku jako takovou bez ohledu na konkrétní dobu a režim.

8.3.1 Styl v síti “Havrani” (1989)

V jedné z předchozích kapitol jsme se věnovali stylu a jeho vlivu na podobu či rozvoj mediálních dialogických sítí. Případů, v nichž se v rámci jedné sítě vyskytují stylově odlišné repliky, není v našem souboru mnoho, ale jedním takovým je právě síť “Havrani”. Je reprezentována třemi články a každý je napsán odlišným stylem. Jde o zprávu v Mladé frontě, esejistickou reportáž v Literárním měsíčníku a o rozhovor (s autorem reportáže z Literárního měsíčníku) v RP. Uvádím ukázky z každého textu.

Mladá fronta, 24.2.1988: Co způsobilo hromadný úhyn poslů zimy. Konec havraního stříbra

(...) Ochránci přírody z Lednice začali v zájmu ochrany života dalších ptáků pátrat v okolí rybníka po možném zdroji otravy. Vyžaduje to prozkoumat kruh několika kilometrů. Poslové zimy, kteří k nám pravidelně přilétají ze severních oblastí Polska, v areálu Prostředního rybníka pouze nocují. Každé ráno po hřadování tyto krkavcovití ptáci vyrážejí do širokého

okolí za potravou. (...)

Literární měsíčník, září 1988: Smrt havranů aneb Nic se vlastně nestalo

(...) Dvě stě havranů posloužilo k pitvě, ne všichni uhynulí ptáci byli nalezeni, takže počítáme-li se třemi tisíci uhynulých kusů, nemůžeme se příliš mýlit.

I když mýliti se je lidské.

I když člověk, to ještě pořád zní hrdě!

I když dá rozum, že ti černí ptáci nespáchali sebevraždu.

I když já osobně bych se jim teď už vůbec nedivil, když vím, co jsem se dozvěděl.

(...) Bylo již řečeno, že v našem případě se havrani, ale možná i hraboši otrávil NIVA zrny, což je pšenice namořená ve fosfidu zinku a usušená. S laskavým požehnáním Seznamu povolených přípravků na ochranu rostlin 1987, vydaného ministerstvem zemědělství a výživy, se pak s klidným svědomím aplikuje do děr hrabošů. (...)

RP 18.2.1989: Něco se přece jenom stalo?

(...) O reportáži v Literárním měsíčníku si vyprávěli cestující v prvním ranním dělnickém vlaku.

Lidé si najdou a přečtou, co je může oslovit. A nečtou, co je nezajímá, ať už je to otištěno kdekoliv.

Takový ohlas na vlastní práci člověka nepochybně potěší.

To víte, že mě to potěšilo. Ale protože jsem člověk s jistými zkušenostmi, tak jsem se také bál. Bál jsem se, už když jsem tu reportáž psal, protože jsem se dozvěděl věci, jaké jsem ani netušil, z čehož logicky vyplývalo, že jsou to věci, o kterých se raději ani nemluví. Napsat reportáž o černém svědomí nás lidí není vůbec jednoduché. Bylo nás víc, co jsme měli jisté velmi oprávněné obavy. Ale tak už to v životě chodí: Chce-li spisovatel někoho vyburcovat,

pak musí nejdříve vyburcovat především sám sebe. Což samozřejmě platí všeobecně v každé práci a pro každého. (...)

Analýza této sítě ze stylistického pohledu nepřinesla odlišné závěry od analýzy sítě “Rovnoprávnost” (kapitola 5.3), proto se jí nebudu podrobněji věnovat. Ale ráda bych poukázala na další rovinu stylové odlišnosti – totiž v rámci jedné dialogické události. Tuto stylovou různorodost můžeme pozorovat v reportáži z Literárního měsíčníku. Jak už zaznělo a jak bylo naznačeno úryvkem textu, jedná se o reportáž s výraznými esejistickými rysy (ironie, subjektivnost). Kromě tohoto “vlastního” textu se však v reportáži objevovaly i citace různých odborných posudků. Jednalo se tedy o pasáže v odborném stylu.

Literární měsíčník, září 1988: Smrt havranů aneb Nic se vlastně nestalo

(...) Chemickým šetřením byla diagnostikována otrava návnadovým jedem fosfidem zinku.

(...) Ve vyšetřovaném materiálu byla prokázána přítomnost fosfor – fosforovodíku.

Autor reportáže cituje i oficiální žádost o vyšetření úhynu ptáků, tedy text v administrativním stylu.

Literární měsíčník, září 1988: Smrt havranů aneb Nic se vlastně nestalo

(...) V Brně dne 25. ledna 1988

Věc: Žádost o vyšetření

V účelové honitbě Lednice, u rezervace Lednické rybníky došlo v uplynulém týdnu k hromadnému úhynu havrana polního. Podle předběžného odhadu se může jednat o několik set kusů. Uhynulí ptáci jsou rozptýleni i mimo nocoviště na velké ploše. (...) Žádáme vás o vyšetření příčiny úhynu. (...)

Střídání různých stylů v rámci jednoho relativně krátkého textu bylo umožněno samotným tématem textu a okolnostmi jeho psaní: v té době již existovaly texty napsané v jiných stylech, které se k danému tématu přímo vztahují. Autor tyto texty sice mohl pouze parafrázovat, ale přímé citace působí jako součást reportáže důvěryhodněji, podávají čtenářům nezkrácenou informaci a navíc zdůrazňují závažnost situace, na niž autor poukazoval. Pasáže různého stylu vyvolávají v textu také estetické účinky, mezi jednotlivými

pasážemi psanými odlišnými styly vzniká určité napětí.

Z hlediska stavby dialogické sítě autor reportáže uskutečnil některá dialogická navázání přímým citováním jiných dialogických událostí nebo jejich úryvků. To není zcela neobvyklé ani u jiných dialogických sítí, ačkoliv parafráze je pravděpodobně častějším způsobem dialogického navázání než citace. Znovu se potvrzuje, že stylová různorodost jednotlivých replik není překážkou k vytvoření dialogické sítě. Dokonce se tato různorodost přenáší (může přenášet) i na úroveň jednotlivých dialogických událostí.

9. Párové sekvence

Jak už bylo řečeno v úvodní kapitole, pro analýzu mediálních dialogických sítí je důležité soustředit se na sekvenční páry. Jedná se o určitou strukturu dialogu (např. dvojice *otázka – odpověď*, *návrh – ne/přijetí návrhu*), jíž jsou organizovány jak běžné rozhovory tváří v tvář, tak rozhovory zprostředkované masmédií. Sociální (komunikační) aktéři v každodenním životě pracují (obvykle nevědomky) s párovou sekvencí jako celkem. Po zaznění jednoho členu sekvence proto očekávají i člen následující [Nekvapil – Leudar 2002]. Pakliže komunikační partner nereaguje podle tohoto normativního očekávání, může být absence druhého členu párové sekvence interpretována jako neznalost, nezdvořilost atp. [Nekvapil 1999 – 2000]. Existenci párových sekvencí obvykle potvrzují sami aktéři dialogu tím, že ve svých replikách používají výrazy označující členy příslušné párové sekvence [Nekvapil – Leudar 2002]. Uvádím příklad párové sekvence *otázka – odpověď* ze sítě analyzované v kapitole 4.3.

RP 20.10.1952: Dodržovat stanovené ceny brambor

(...) **Zeptali jsme se** proto ministerstva vnitřního obchodu, jak je to s dodržováním cen brambor a dostali jsme **odpověď**: (...)

V této kapitole budeme zjišťovat, jaké typy párových sekvencí se vyskytují v sebraném mediálním materiálu ze zvolených čtyř let 1952, 1967, 1972 a 1989.

Příklad párové sekvence *otázka – odpověď* jsme již uvedli. Další velmi často opakovanou párovou sekvencí byla dvojice *návrh – ne/souhlas*. Není vždy vyjádřena pouze těmito dvěma výrazy, ale prvním členem může být též *názor*, *vyjádření*, *odůvodnění* či *postoj* a druhým členem může být vedle *nesouhlasu* také *odmítnutí*, *výsměch* apod. Uvádím zde jen poměrně stručnou informaci o párových sekvencích, proto jsem přistoupila k tomuto shrnutí a zjednodušení. Při hlubší analýze by pravděpodobně bylo účelné pracovat s větším počtem typů párových sekvencí, např. *tvrzení – vyvrácení tvrzení*, *tvrzení – výsměch*, *tvrzení – ne/souhlas*, *usnesení – ne/podpora usnesení*. Tyto případy a ještě další jiné jsem zde zahrнула pod sekvenci *návrh – ne/souhlas*.

RP 29.11.1967: Proč za státní prostředky?

(...) *Autoři jsou na omylu, že lze během 350 hodin získat takové znalosti angličtiny, aby se...*
(...)

RP 8.3.1989: Proč neláká život na vsi

Pod titulkem Nepotřebujeme obrovská města jsme 25. ledna otiskli příspěvek Jana Chudáčka z Prostějova, v němž kritizoval rozrůstání se měst na úkor venkovských obcí. „Nesouhlasím s obsahem článku, pisatelovy závěry se mi zdají být jednostranné, (...)“ napsal nám dr. Vladimír Šaur z Brna. (...)

RP 4.1.1989: Prokazovat původ majetku, či ne?

(...) *Musím říci, že s dr. Terynglem plně souhlasím v tom, že důsledné řešení... (...)*

RP 28.9.1971: Časovaná bomba britských antikomunistů

(...) *Letoun Concorde, který má vážné konstrukční chyby, také prý nelétá díky sovětským agentům a z arzenálu Jana Šejny byla vzata tvrzení, kterým by se ještě před několika týdny smál každý soudný člověk, že „rudí připravují sabotáž“, zavalení londýnské podzemní dráhy atd. (...)*

RP 30.5.1972: Cesta dlouhá a trnitá

(...) *Usnesením vlády č. 362 z 18.11.1971 se vysoko oceňuje práce tisíců slévačů a ostatních pracovníků metalurgických provozů. Jsem slévač a mohu potvrdit, že je to právem. (...)*

Následující párová sekvence, *kritika – ne/přijetí kritiky*, byla typická pro rok 1952. V kapitole 4.2 jsme již upozornili, že v dialogických sítích tohoto roku se často opakoval jeden ustálený vzorec. Potvrzují to i ukázky párových sekvencí. Zdá se, že veřejná

kritika a její ne/přijetí bylo v dané době nejen párovou sekvencí v dialogu, ale dokonce i jakousi politicko-sociální institucí, která se uskutečňovala podle určitých pravidel. A podle četnosti tohoto typu párové sekvence v mediálních sítích roku 1952 můžeme předpokládat, že bylo považováno za samozřejmé, že kritizovaný subjekt bude nějak reagovat, tedy že budou realizovány obě části párové sekvence.

RP 21.10.1952: Jak se provádí nábor pracovních sil

(...) Výbor závodní organizace KSČ n.p. Panar k uveřejněnému článku sdělil, že **uznává kritiku za správnou**. (...)

RP 17.10.1952: Nesprávné odměňování brzdí plnění úkolů na státních statcích

(...) Výbor závodní organizace KSČ, ředitelství statku i závodní rada projednávaly kritiku Rudého práva, **potvrdily její oprávněnost**. (...)

RP 27.6.1952: Výměr nebo rebus?

(...) Vedení Státního úřadu důchodového zabezpečení se veřejnou kritikou zabývalo a **uznalo ji za správnou**. (...)

RP 27.8.1967: Jak dlouho ještě?

(...) Když jsme článek osobně projednávali s oborovým ředitelem Mlékárenského průmyslu v Praze, prohlásil, že naše **kritika je pravdivá**, ovšem náprava není možná. (...)

V roce 1952 se častěji objevovala rovněž párová sekvence výzva – ohlas.

RP 19.9.1952: Nová huť Klementa Gottwalda volá: „I na vás dnes záleží!“

Výzva budovatelů Nové hutě Klementa Gottwalda v Ostravě, uveřejněná pod shora uvedeným titulkem v Rudém právu 11. září, vzbudila velký **ohlas**. (...)

RP 1.2.1952: *Boj o sjednocení dělnické třídy*

(...) *Výzva KSČ z roku 1932, aby si dělníci podali ruce k společnému postupu a boji dělnické třídy, gottwaldovské heslo „Sjednotit se – bojovat – zvítězit!“ mělo mezi dělnictvem velký ohlas, neboť vyjadřovalo to, po čem pracující toužili. (...)*

Párová sekvence *varování – ne/přijetí (ne/vyslyšení) varování.*

RP 7.12.1989: *Jak zamezit neoprávněnému obohacování*

(...) *Myslet si něco podobného by znamenalo nebezpečnou iluzi, před níž varují i závěry 10. zasedání ÚV KSČ.*

Párová sekvence *nabídka – ne/přijetí nabídky.*

RP 18.2.1989: *Něco se přece jenom stalo?*

(...) *Přečetl si krátkou zprávu v Mladé frontě (odvolávám se na ni v reportáži) a uložil svému redaktoru Jiřímu Polákovi, aby našel autora pro napsání reportáže na dané téma. Jiří Polák se zamyslel a vymyslel mě. Zvedl telefon a zavolal mi. A já jsem jeho nabídku ke spolupráci přijal. (...)*

Párová sekvence *upozornění – vyjádření (reakce).*

RP 23.5.1972: *Byty pro pražské i mimopražské stavbaře*

Na připomínky našich čtenářů k bytové politice v hlavním městě odpovídal už 5. února náměstek pražského primátora Ing. K. Spal v článku zveřejněném pod titulkem Praze pomůže jedině větší výstavba. Mimo jiné se vyjadřoval i k upozornění, že stavební podniky přidělují...
(...)

Následující párová sekvence *počínání – podivení – rozhorlení* má dokonce tři členy. Dala by se snadno rozdělit do párů *počínání – podivení* a *podivení – rozhorlení*. Ale poslední člen celé sekvence *rozhorlení* reaguje na člen *podivení* v kontextu prvního členu *počínání*. Všechny tři členy jsem proto zařadila do jedné sekvence, aby zůstaly zachovány návaznosti mezi nimi. Přesnější, avšak méně přehledné, by bylo nazvat členy párové sekvence

takto: *počínání – podivení nad počínáním – rozhorlení nad podivením, které bylo vyvoláno počínáním.*

RP 9.4.1967: Čím by pánbůh asi zaplatil?

*(...) Dr. Dubská se právem **podivila** nad takovým Svitákovým **počínáním**, provázeným nadto hrubými invektivami na adresu Beauvoirové, a dovolila si poznámku, že takové způsoby „bývají v civilizovaných poměrech zpravidla záležitostí právního zástupce“. Nad tím se ovšem – opět v Literárních novinách – zle **rozhorlila** značka – vlk –, která v poznámce s titulem „Zaplat' pánbůh!“ naopak shledává Svitákovu počínání žádoucím a bohulibým. (...)*

Poslední párová sekvence (*otázka – odpověď*), kterou zde uvádím, je zvláštní ze dvou důvodů. Prvním je, že byl realizován pouze jeden její člen, což samo o sobě není příliš velkou anomálií; komunikace neproběhne vždy přesně podle očekávání všech jejích aktérů. Neobdržení odpovědi na položenou otázku je jednoduše proveditelným a zároveň srozumitelným signálem, že partner nemá v úmyslu zapojit se do komunikace, případně v ní pokračovat. V našem případě však odpověď mohla být uskutečněna, jen o tom nemáme zprávu. Druhým specifickým této párové sekvence je skutečnost, že se jedná o zdvojenou sekvenci nebo můžeme říct o sekvenci vložené.

RP 28.10.1971: ...a jaký je váš názor?

*(...) Promiňte, že Vás tím vším zatěžuji, ale příkládám tomu, tj. objasnění věci, značný význam. Váš komentář v RP mě k tomuto **dotazu** povzbudil. Nemůžete-li se vyslovit sami, prosím aspoň o krátkou informaci, kam se s dotazem obrátit. Děkuji předem za Vaši laskavost.*

Robert Rohn, Praha 6, Bubeneč

Poznámka redakce: Objasnění náleží podle našeho soudu ONV v Praze 6. Rádi s ním naše čtenáře seznámíme.

Pan Rohn položil otázku redakci RP, která ovšem není kompetentní odpovědět (což tazatel částečně očekával), a proto dotaz předává dál na ONV v Praze 6. Neefektivněji by komunikace proběhla, kdyby se pan Rohn obrátil přímo na ONV Prahy 6. Protože však nevěděl, že to má udělat, obrátil se nejprve na RP. Redakce novin slíbila, že se na příslušném místě zeptá sama a panu Rohnovi a všem čtenářům odpověď zprostředkuje. Předpokládejme,

že komunikace mezi RP a ONV úspěšně proběhla. Potom by byla párová sekvence *otázka RP položená ONV – odpověď ONV Rudému právu* vložena do původní „ideální“ (z hlediska rychlosti obdržení odpovědi nejefektivnější) párové sekvence *otázka pana Rohna položená ONV– odpověď ONV panu Rohnovi*. RP zde hrálo roli zprostředkovatele dotazu nejvhodnějšímu adresátovi. Jak jsme viděli již dříve, RP hrálo zprostředkovatelskou úlohu i v mnohých jiných situacích.

10. Závěry

V této práci byl poprvé aplikován koncept mediálních dialogických sítí na mediální materiál z období komunistického režimu v Československu (1948 – 1989). Prvním zásadním zjištěním bylo, že navzdory totalitnímu režimu se v komunistickém tisku mediální dialogické sítě vyskytovaly. Zjistili jsme také, že mají tytéž charakteristické vlastnosti, které byly konstatovány u mediálních sítí vzniklých po pádu komunistického režimu: zmnožení replik a různá distribuce replik v čase a prostoru.

Hypotézou bylo, že se podoba mediálních sítí bude proměňovat v závislosti na měnících se politických podmínkách. Z tohoto důvodu jsme pro analýzu zvolili mediální sítě ze čtyř let: 1952, 1967, 1972 a 1989. Předpokládali jsme, že vzhledem k politickým poměrům vytvořily roky 1967 a 1989 příznivější prostředí pro debaty, a tudíž i pro rozvíjení mediálních sítí, a naopak roky 1952 a 1972 diskuse příliš neumožňovaly. Tato hypotéza se alespoň částečně potvrdila. Musím použít formulaci „alespoň částečně“, protože je velice problematické určitým způsobem kvantifikovat jednotlivé roky podle počtu či rozvinutosti jejich mediálních dialogických sítí. Jedině tato kvantifikace by spolehlivě potvrdila či vyvrátila naši hypotézu.

Jedním z ukazatelů míry dialogičnosti by mohl být počet mediálních sítí, které se rozvinuly v určitém období. Ovšem tento údaj je prakticky nezjistitelný. Pro jeho získání by bylo nutné najít všechny dialogické sítě ve všech masmédiích, která byla aktivní v příslušném období. Nebo je možné pracovat pouze se vzorkem sítí z několika vybraných masmédií, jak jsme to provedli pro účely této práce. Problematičnost charakterizování jednotlivých roků pomocí počtu jejich sítí se ukázala i v rámci našeho relativně malého pracovního korpusu: rok 1952 je reprezentován relativně vysokým počtem sítí, ale všechny jsou maximálně tříčlánkové. Postrádají tudíž jinou zásadní kvalitu dialogičnosti: rozvinutost sítě. Projevuje se vyšším počtem aktérů zapojujících se do diskuse a vyšším počtem dialogických událostí tvořících jednu síť. Jak už jsme zmínili výše (kapitola 5.1), tyto jednodušší sítě (typické pro rok 1952) se mohly ve větším počtu vyskytovat také v jiných sledovaných letech, ale nevěnovali jsme jim pozornost, protože jsme našli jiné rozvětvenější sítě.

Další ukazatel, který by mohl vypovídat o míře dialogičnosti určitého období, je právě zmíněná rozvinutost mediálních sítí. Ale tato kategorie je ještě problematictější než samotný počet sítí. Jednak by bylo nutné počítat průměr za všechny sítě daného období, ale také by bylo třeba stanovit jednotku rozvinutosti sítě: mělo by se jednat o články reprezentující jednotlivé sítě nebo o jejich dialogické události? Který z těchto znaků lépe vystihuje míru rozvinutosti sítě? Navíc připomínám nejednotnost i uvnitř kategorie dialogická událost, viz úvahy o aktivních a neaktivních dialogických událostech (kapitola 5.2.2).

Jiným pokusem o kvantifikaci dialogičnosti v médiích byla rovněž kapitola 6.3.4, v níž jsme jako kritérium dialogičnosti zvolili rychlost, jakou jsou zveřejňovány reakce na předchozí dialogické události. Ani tento postup však nepřinesl jednoznačné řešení.

Zdá se, že musíme na kvantifikaci dialogičnosti masmédií zatím rezignovat. Nemáme tudíž nástroj na jednoznačné potvrzení či vyvrácení naší hypotézy, avšak na základě provedených analýz můžeme shrnout různé argumenty, které hypotézu podporují.

Rok 1952 se jeví jako jednoznačně méně nakloněný diskusím než roky ostatní, a to i v porovnání s rokem 1972. Vypovídá o tom jednak nízký počet článků reprezentujících jednotlivé sítě, ale především vysoká míra standardizovanosti nebo ustálenosti vzorců mediálních sítí (kapitola 4.2), kterou již v roce 1972 nenajdeme. Sítě z počátku sedmdesátých let jsou obvykle reprezentovány o něco vyšším počtem článků, než sítě v roce 1952, ale diskuse jsou většinou omezeny okruhem témat, který jsem označila jako “budování socialismu” (kapitola 6.1). Naproti tomu sítě z roků 1967 a 1989 jsou tematicky výrazně pestřejší a také se mezi nimi vyskytují větší i velice rozvětvené sítě.

Na dialogické prostředí v médiích specificky působí také pluralita názorů, které se v daném období vyskytují ve společnosti a jimž může, ale také nemusí být v médiích dáván prostor. V letech 1967 a 1989 najdeme relativně hodně sítí, které se rozvinuly právě díky protichůdným názorům jednotlivých aktérů a jejich vůli polemizovat – jednalo se zejména o rozsáhlé literární polemiky. V roce 1972 se ostré názorové pře neobjevují, ale některé příspěvky do diskusí jsou polemicky laděné, zatímco v sítích roku 1952 se v rámci našeho korpusu žádná názorová konfrontace nevyskytuje. Zdálo by se tedy, že rozdílné postoje podporují dialogičnost a rozvoj sítí (rozsáhlé sítě v roce 1967 versus pouze dvoučlánkové sítě v roce 1952). Ovšem při pohledu na dialogické sítě z roku 1952 zjistíme, že podnětem k rozvoji dialogické sítě byl nezdědka shodný názor nově se zapojivšího aktéra na dříve

uveřejněný článek. Pluralita názorů tudíž nepůsobí jednoznačně pouze ve prospěch rozvoje dialogických sítí: v polemickém prostředí v médiích vznikají rozvinuté sítě, v nichž se střídají repliky jednotlivých aktérů s protichůdnými postoji. Diskuse se postupně vyvíjí podle nových informací či okolností, jimiž aktéři v polemice argumentují. Naproti tomu v názorově homogenním mediálním prostředí názorová shoda prudkuje jiný typ sítě: může být reprezentována pouhými dvěma články, ale obsahuje vysoký počet zmnožených replik, které reagují na tutéž předchozí dialogickou událost. V sítích z roku 1952 (ale nejen v nich) redaktor RP nezdědka konstatuje, že v souvislosti s určitou událostí do redakce přišlo mnoho souhlasných či naopak rozhořčených dopisů, z některých pak obvykle krátce cituje.

Názorovou pluralitu by bylo možné podrobněji analyzovat pomocí párových sekvencí. Podle konkrétních členů jednotlivých sekvencí by bylo poznat, zda se jednalo o souhlasná či polemická dialogická navázání mezi dvěma replikami. Stejně tak je třeba podrobněji zkoumat ostatní problémy, které zde byly naznačeny a které vzešly z první analýzy poměrně omezeného vzorku mediálního materiálu.

Seznam citovaných novinových článků z let 1952 – 1989

- Boj o sjednocení dělnické třídy. RP 1.2.1952.
- Kdo stojí za kulisami vládního převratu v Egyptě. RP 2.2.1952.
- K situaci v Egyptě. RP 5.2.1952.
- Výměr nebo rebus? RP 27.6.1952.
- Smířlivecký postoj k vesnickým boháčům je brzdou rozvoje JZD. RP 5.9.1952.
- Nová huť Klementa Gottwalda volá: „I na vás dnes záleží!“. RP 19.9.1952.
- Nesprávné odměňování brzdí plnění úkolů na státních statcích. RP 17.10.1952.
- Dodržovat stanovené ceny brambor. RP 20.10.1952.
- Jak se provádí nábor pracovních sil. RP 21.10.1952.
- Dodržovat stanovené ceny brambor. RP 2.12.1952.
- Jak dál... RP 11.1.1966.
- Děti a společenská organizace. RP 11.10.1966.
- Od diskuse k řešení. RP 4.1.1967.
- Ještě k mimoškolní výchově mládeže. RP 13.1.1967.
- Již dosti rovnoprávnosti. LN¹¹ 4.3.1967.
- Čím by pánbůh asi zaplatil? RP 9.4.1967.
- Již dosti rovnoprávnosti? RP 12.4.1967.
- Kdo vydává pornografii, kdo ji má za literární výboj? LN 3.6.1967.
- Přece věřím v literaturu. RP 4.6.1967.
- Falešný dualismus. LN 17.6.1967.
- O jedné otázce základní a také o drobných kouscích kouzelnických. RP 25.6.1967.
- Nereagoval bych. LN 8.7.1967.
- Jak dlouho ještě? RP 27.8.1967.
- Co je třeba přehodnotit? RP 30.8.1967.
- Proč za státní prostředky? RP 29.11.1967.
- Časovaná bomba britských antikomunistů. RP 28.9.1971.

11 LN = Literární noviny

...a jaký je váš názor? RP 28.10.1971.
Diplomy jsou bezcenné... RP 4.1.1972.
Rozbité kosti na dháckém popravišti. RP 13.1.1972.
Praze pomůže jediné větší výstavba. RP 5.2.1972.
Byty pro pražské i mimopražské stavbaře. RP 23.5.1972.
Cesta dlouhá a trnitá. RP 30.5.1972.
Co způsobilo hromadný úhyn poslů zimy. Konec havraního stříbra. MF¹² 24.2.1988.
Smrt havranů aneb Nic se vlastně nestalo. Literární měsíčník, září 1988.
Prokazovat původ majetku, či ne? RP 4.1.1989.
Prokazovat původ majetku, či ne? RP 11.1.1989.
Něco se přece jenom stalo? RP 18.2.1989.
Proč neláká život na vsi. RP 8.3.1989.
Kdo chce měnit odborné v politické? RP 13.4.1989.
Když dva dělají totéž... RP 2.8.1989.
Jak zamezit neoprávněnému obohacování. RP 7.12.1989.

12 MF = Mladá fronta

Literatura

- Francis, D. – Hester, S. (2004): *An Invitation to Ethnomethodology*. London – Thousand Oaks – New Delhi: Sage Publications.
- Havránek, B. (ed.) (1989): *Slovník spisovného jazyka českého*. Praha: Academia.
- Havránek, B. – Jedlička, A. (1966): *Stručná mluvnice češtiny*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- Hutchby, I. – Wooffitt, R. (2006): *Conversation Analysis*. Cambridge: Polity.
- Karlík, P. – Nekula, M. – Pleskalová, J. (eds.) (2002): *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- Karlík, P. – Nekula, M. – Rusínová, Z. (eds.) (1995): *Příruční mluvnice češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- McQuail, D. (2002): *Úvod do teorie masové komunikace*. Praha: Portál.
- Mistrík, J. (1984): *Štylistika*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo.
- Nekvapil, J. (ed.) (2006): *Analýza promluv a textů, analýza diskurzu (= Sociologický časopis, 42, č. 2 – monotematické číslo)*.
- Nekvapil, J. (1999/2000): Etnometodologická konverzační analýza v systému encyklopedických hesel. *Češtinář*, 10, s. 80 – 87.
- Nekvapil, J. (2000/2001): Sociální kategorizace v interkulturním kontaktu. *Češtinář*, 11, s. 38 – 52, 72 – 84.
- Nekvapil, J. – Leudar, I. (1998): Masmédiální utváření dialogických sítí a politické identity: případ Demokratické strany Sudety. *Slovo a slovesnost*, 59, s. 30 – 52.
- Nekvapil, J. – Leudar, I. (2003): O českých masmédiích z etnometodologické perspektivy: romská identita v dialogických sítích. *Slovo a slovesnost*, 64, s. 161 – 192.
- Nekvapil, J. – Leudar, I. (2006): Prezentace událostí 11. 9. 2001: Bush, bin Ládín a jiní v interakci. *Sociologický časopis*, 42, s. 353 – 377.
- Nekvapil, J. – Leudar, I. (2002): Sekvenční struktury v mediálních dialogických sítích. *Sociologický časopis*, 38, s. 483 – 499.
- Pala, K. – Všianský, J. (1994): *Slovník českých synonym*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.

Reifová, I. a kol. (2004): *Slovník mediální komunikace*. Praha: Portál.

Scherer, H. (2004): Úvod do metody obsahové analýzy. In: Schulz, W. – Scherer, H. – Hagen, L. – Reifová, I. – Končelík, J.: *Analýza obsahu mediálních sdělení*. Praha: Karolinum, s. 29 – 50.

Schulz, W. – Scherer, H. – Hagen, L. – Reifová, I. – Končelík, J. (2004): *Analýza obsahu mediálních sdělení*. Praha: Karolinum.

Velký sociologický slovník. Praha, Karolinum 1996

Vlašín, Š. (1984): *Slovník literární teorie*. Praha: Československý spisovatel.

Internetové zdroje:

[1] Partners Czech: Rozumět médiím [online]. Mediální slovníček [cit. 2009-07-04].

Dostupný z WWW: http://www.rozumetmediim.cz/slovnicek/slovniceki_n.htm#24